

KSIAŻNICA
ŚLĄSKA

Książnica Śląska t. 34, 2022

ISSN 0208-5798

CC BY-NC-ND 4.0

WERONIKA PAWŁOWICZ

Biblioteka Śląska

ORCID: 0000-0002-3502-1376

W stu pokojach i salach tętni życie od rana do wieczora.
Wojewódzki Dom Kultury w Katowicach
i jego działalność w latach 1945–1950
na fotografiach ze zbiorów Biblioteki Śląskiej

Streszczenie

Dom Oświatowy, który od 1934 roku był siedzibą Śląskiej Biblioteki Publicznej, w latach 1945–1957 funkcjonował jako Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych. Głównym zadaniem placówki był patronat nad amatorską działalnością artystyczną i oświatową. Bogatą dokumentacją działalności Wojewódzkiego Domu Kultury w latach 1945–1950 jest album fotografii przechowywany w zbiorach Biblioteki Śląskiej (sygnatura G 4285 V). Zawiera on 193 czarno-białe fotografie, które stały się podstawą omówienia prac WDK. W 1957 roku Wojewódzki Dom Kultury został przejęty przez Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach i zmienił siedzibę, a Biblioteka Śląska odzyskała swoje pomieszczenia w budynku przy ulicy Francuskiej 12.

Słowa kluczowe

Katowice, Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych, domy kultury, Biblioteka Śląska, Dom Oświatowy

„W Katowicach przy ulicy Francuskiej 12 znajduje się piękny, 3-piętrowy gmach znany pod nazwą *Domu Oświatowego*” – pisał w 1945 roku Franciszek Szymiczek i dalej wymieniał: „w Domu Oświatowym znajdowały się przed wojną 1939 roku następujące instytucje: Towarzystwo Czytelni Ludowych (TCL), Śląska Biblioteka Publiczna, Sekcja strojów ludowych Teatru Polskiego, Instytut Śląski (do roku 1938), Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku (do roku 1938) oraz 3 składy”¹. Podczas wojny swą siedzibę miał tu Oberschlesischer Provinzialverband (Wydział Prowincjalny), a także Schlesische Landesbücherei (Śląska Biblioteka Krajowa). Pod koniec stycznia 1945 roku pierwsi polscy pracownicy zastali budynek zdewastowany, uszkodzony, z wybitymi szybami. Obowiązki gospodarza Domu Oświatowego od 1 lutego 1945 roku sprawował Franciszek Szymiczek, bibliotekarz Śląskiej Biblioteki Publicznej. Porządkował on księgozbiór, a także troszczył się o zabezpieczenie i zagospodarowanie zniszczonego budynku. Dwa tygodnie później Naczelnik Wydziału Propagandy gospodarzem gmachu uczynił Leopolda Grzyba, któremu też powierzył obowiązki kierownika Wojewódzkiego Domu Kultury². Nazwa tej instytucji została wówczas przeniesiona na cały gmach.

W 1945 roku na pierwszym piętrze budynku przy ul. Francuskiej 12 mieściła się Śląska Biblioteka Publiczna, a pozostałe pomieszczenia zajmował Wojewódzki Dom Kultury, Kursy dla Kierowników Świetlic i Domów Kultury, Szkoła Baletowa, Śląska Rada Sportowa, Klub Sportowy „Pogoń”, a także okręgowe związki sportowe: tenisowy, pływacki, lekkoatletyczny, piłki nożnej, gier sportowych, ciężko-atletyczny, szermierczy, kolarski, bokserski³. Toteż właśnie tam można było nabyć bilety na imprezy sportowe⁴.

W styczniu 1946 roku, gdy podsumowywano pierwszy rok niepodległości, Roman Lutman krytycznie pisał o zmianach w Domu Oświatowym:

Jeśli idzie o biblioteki naukowe, w tej chwili posiadamy w województwie właściwie jedynie Śląską Bibliotekę Publiczną w Katowicach. Biblioteka katowicka nie znajduje się na należytych poziomach organizacyjnych z powodu wywiezienia przez Niemców katalogu działowego i zaginięcia w czasie wojny inwentarza, a następnie z powodu niedostatecznego pomieszczenia. I znowu jest to charakterystyczne dla braku zrozumienia u czynników miarodajnych znaczenia tych instytucji jak biblioteka, jeśli się zważy, że Śląskiej Bibliotece Publicznej, znajdującej się w gmachu specjalnie dla niej zbudowanym przed wojną, nie zwrócono wszystkich koniecznych pomieszczeń, które zajęto pod szumną nazwą „Wojewódzkiego Domu Kultury” na cele drugo-, a nieraz czwartorzędne⁵.

¹ Zob. F. Szymiczek, *Memoriał w sprawie Domu Oświatowego przy ulicy Francuskiej 12*, [w:] Archiwum Biblioteki Śląskiej. Teczka 5/4. Akcja zabezpieczenia księgozbioru 1944–1945, k. 2–3.

² Zob. F. Szymiczek, *Sprawozdanie z działalności Śląskiej Biblioteki Publicznej w Katowicach za czasokres od 1. lutego 1945 do dnia dzisiejszego*. Katowice 9 III 1945, [w:] Archiwum Biblioteki Śląskiej. Teczka 5/4..., k. 9–10.

³ Zob. *Przewodnik informator po Katowicach*, Katowice 1945, s. 31–34, 50, 52.

⁴ Zob. m.in. *Zniżkowe bilety na mecz Moskwa-Śląsk*, „Dziennik Zachodni. Wieczór” 1947, nr 240, s. 4.

⁵ Zob. R. Lutman, *Osiągnięcia i niedomagania nauki. W perspektywie minionego roku*, „Dziennik Zachodni” 1946, nr 27, s. 7. Stwierdzenie, że gmach przy ul. Francuskiej 12 wybudowany został przed wojną specjalnie dla biblioteki nie było prawdziwe, ale zapewne autor chciał podkreślić potrzeby biblioteki, której zabrano część pomieszczeń.

Głównymi zadaniami tak surowo ocenionego Wojewódzkiego Domu Kultury, powołanego 14 lutego 1945 roku z inicjatywy wicewojewody gen. Jerzego Ziętka, był patronat nad amatorskim ruchem artystycznym oraz działalność oświatowa i propagandowa. Placówką od początku kierował Leopold Grzyb, nauczyciel, który (jak sam wspominał) często marzył o zorganizowaniu ośrodka z biblioteką, czytelnią, salą koncertową i działającymi tam chórem oraz zespołem tanecznym⁶. W planie pracy Domu Kultury na marzec 1945 roku wymienił najpierw częściowy remont budynku przy Francuskiej 12 (oszklenie okien, naprawa centralnego ogrzewania), ale też zorganizowanie zespołów: tanecznego, śpiewu, teatralnego, teatru kukiełek, szachowego, fotograficznego, sportowego. Ponadto planował urządzenie uroczystego otwarcia Domu Kultury oraz Śląskiej Biblioteki Publicznej, połączonego z akademią, biegiem na przełaj, meczem piłki nożnej, turniejem szachowym i wieczorem rozrywkowo-tanecznym⁷. Odbudowa, dokonana kosztem dwóch milionów złotych, trwała rok, a w miarę oddawania do użytku kolejnych pomieszczeń otwierano nowe pracownie⁸.

W październiku 1946 roku Dom przejęła Centralna Rada Związków Zawodowych⁹. Nazwa odtąd brzmiała: Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych. W tym czasie podkreślano znaczenie pracy kulturalno-oświatowej wśród robotników, a główne działania podejmowały właśnie organizacje związkowe, co tak wówczas uzasadniano:

Burżuazyjny aparat państwowy – wojsko, przemysł, administracja itd. – został zastąpiony przez organa rewolucyjnej władzy robotników i chłopów, szeroka droga do awansu społecznego stanęła otworem dla ludzi pracy, skarby dotychczasowej wielowiekowej kultury, dostępne do niedawna tylko burżuazji, zostały oddane na użytek mas pracujących, które z zapalem zabrały się do przyswajania sobie tego, co w tej dawnej kulturze było wartościowe i trwałe¹⁰.

Głównym miejscem pracy kulturalno-oświatowej stały się świetlice, zlokalizowane w zakładach pracy i dzielnicach. Tam prowadzono kursy dla analfabetów i repolonizacyjne, naukę języków obcych, wspierano samokształcenie, urządzało odczyty, wykłady, prelekcje. Zakładano czytelnie i biblioteki, ale też amatorskie zespoły teatralne, muzyczne, literackie, artystyczne. Świetlice organizowały też obchody rocznicowe, wieczornice, wycieczki, gry, redagowały gazetki ścienne¹¹.

⁶ Zob. L. Grzyb, *Od rumowiska do sukcesów*, [w:] *Po 10 latach. Wojewódzki Dom Kultury Związków Zawodowych w Stalinogrodzie 1945–1955*, Stalinogród 1955, s. 7–8. Leopold Grzyb (1913–1988) – pedagog, działacz partyjny i związkowy, organizator placówek upowszechniania kultury. Od 1945 roku pracował w Katowicach, od 1951 roku (przez blisko 20 lat) pełnił funkcję dyrektora Wojewódzkiego Domu Kultury w Krakowie w pałacu „Pod Baranami”. Zob. nekrologi w prasie: „Dziennik Polski” 1988, nr 94, „Gazeta Krakowska” 1988, nr 94.

⁷ L. Grzyb, *Plan pracy dla Wojewódzkiego Domu Kultury w Katowicach na miesiąc marzec 1945 r.*, [w:] *Po 10 latach...*, s. 9.

⁸ Zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych*, [w:] „*Śląsk*”. *Księga adresowa województwa śląskiego*, Katowice 1949, s. 78.

⁹ Zob. K. Dłużyński, *Wydarzenia i wnioski*, [w:] *Po 10 latach...*, s. 10.

¹⁰ *Cztery lata działalności kulturalno-oświatowej w związkach zawodowych*, Warszawa 1949, s. 4.

¹¹ Zaplanowano powołanie około 8600 świetlic w miastach i na wsi oraz około 350 w PGR-ach, jednak nie rozwinęły się tak masowo. Zob. A. Gładysz, L. Szaraniec, *Życie kulturalne na Górnym Śląsku 1902–2001. Refleksje nad przeszłością i teraźniejszością*, Katowice 2006, s. 38.

Nie działały one jednak bez nadzoru:

Nadrzędną placówką pracy kulturalno-oświatowej w związkach zawodowych jest *Dom Kultury*. Dom Kultury stanowi ośrodek wzorcowy dla terenowego ruchu świetlicowego i pomyślany jest jako centralna, dla danego terenu, stacja obsługi, dostarczająca świetlicom: prelegentów, instruktorów, fachowych porad i pomocy, materiałów literackich i muzycznych, wzorów i przykładów oraz organizująca wzorcowe zespoły artystyczne, imprezy międzyświetlicowe, jak pokazy, konkursy, akademie i widowiska. Pierwszym ośrodkiem tego typu stał się Dom Kultury Związków Zawodowych w Katowicach, w którym kształtuje się program i model związkowego domu kultury¹².

W budynku przy ul. Francuskiej 12 działało się wiele. Dyrektor Leopold Grzyb, który, jak pisano, nie należał do ludzi ostrożnych i bojaźliwych, ludziom fachowym i chętnym umożliwiał realizację planów i inicjatyw¹³. Już od pierwszych dni odbywały się tu kursy dla kierowników świetlic, zespołów teatralnych i instruktorów tanecznych, działała poradnia świetlicowa i składnica materiałów świetlicowych. Prowadzono „wzorcowe” zespoły teatralne, śpiewacze i taneczne, kino oświatowe, czytelnie, kluby szachistów, kursy artystyczne, fotograficzne. Organizowano koncerty, występy, konkursy, uroczystości okolicznościowe (w WDK i w terenie)¹⁴. Ponadto w Sali Koncertowej na drugim piętrze miały miejsce imprezy społeczno-polityczne, spotkania¹⁵, konferencje związkowe¹⁶, pokojowe, rocznicowe¹⁷. „Modelowy” Dom Kultury był również podziwiany przez gości z zagranicy. W 1949 roku zwiedzali go czechosłowaccy radiowcy, którzy byli m.in. na lekcjach muzyki, malarstwa i przedstawieniu teatryku „Czar”¹⁸.

Działalność Wojewódzkiego Domu Kultury była szeroko propagowana na łamach prasy: „W stu pokojach i salach [...] tętni życie od rana do wieczora. Około 3 tys. osób, członkowie Związków Zawodowych i ich rodziny korzystają z kursów, biblioteki i różnych zespołów”¹⁹. W artykułach prezentowano pracownie, zespoły i kursy: malarstwa, rysunku, metaloplastyki, medalierstwa, gry na różnych instrumentach, śpiewu, tańca, fotografowania, lekcje języków obcych, chór, teatr, szachy, biblioteka. W prasie przedstawiano kierownika i prowadzących zajęcia instruktorów: Jerzy Maciejowicz, profesor L. Markiewicz oraz doktor Kawalec (lekarz, artysta malarz i skrzypek) uczyli gry na skrzypcach, w tajniki akordeonu wprowadzał prof. Jerzy Mamin. Tańca klasycznego uczyła Barbara Samełkówna, zajęcia bale-

¹² Zob. *Cztery lata działalności...*, s. 11.

¹³ Zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*, s. 78.

¹⁴ Zob. *Popisy zespołów świetlicowych*, „Dziennik Zachodni” 1947, nr 293, s. 4; *Cztery lata działalności...*, s. 11, tu na s. 31 zdjęcie wypełnionej sali koncertowej z podpisem „Odczyt w Domu Kultury i Oświaty Zw. Zaw. w Katowicach”.

¹⁵ Np. odbył się tu wiec kobiet, zob. *Delegacja kobiet radzieckich przyjmowana serdecznie w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 1947, nr 306, s. 6.

¹⁶ Zob. zawiadomienie o Plenum ORZZ, „Dziennik Zachodni” 1951, nr 97, s. 4.

¹⁷ Np. w styczniu 1946 odbyła się akademie z okazji rocznicy oswobodzenia obozu w Oświęcimiu, zob. *Akademie Żydowskiego Komitetu w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 1946, nr 24, s. 6. W 1951 roku aktualne zadania szkolnictwa omawiano na wojewódzkiej konferencji pracowników pedagogicznych, *Wojewódzka konferencja nauczycielska*, „Dziennik Zachodni” 1951, nr 97, s. 2.

¹⁸ Zob. *Czechosłowaccy radiowcy bawili w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 315, s. 7.

¹⁹ J. Rakoczy, *Pękają skostniałe formy... Kuźnica kultury w Katowicach*, „Świat i Życie. Ilustrowany dodatek tygodniowy Dziennika Zachodniego” 1949, nr 4, s. 1, 3.

towe odbywały się pod kierunkiem solistów baletu Opery Śląskiej Tadeusza Burkego²⁰ i Marii Mikuszewskiej²¹. Lucyna Szczegodzińska²² prowadziła kurs „teatro-reżyserski”, a profesor Leon Ter-Oganjan uczył języka rosyjskiego poprzez śpiew²³. Wśród zaangażowanych w prace „Wudeku” byli też: literat Jan Brzoza, dyrektor teatru Władysław Krasnowiecki, reżyser Jerzy Merunowicz, śpiewaczka, wykładowczyni Akademii Muzycznej prof. Helena Niewęłowska.

Oferta była szeroka. Dorosłych zachęcono, by zapisali się sami, a także by przy prowadzali swoje dzieci. Chwalono się również osiągnięciami „najlepszego w Polsce” Domu Kultury²⁴. Podkreślano, że nauka jest bezpłatna, zajęcia odbywają się w godzinach popołudniowych i wieczornych, a dojeżdżający korzystają ze zniżek tramwajowych. Apelowano jednocześnie do dyrekcji PKP o udzielenie uczniom podobnych ulg na przejazdy. Niezamożni otrzymywali konieczne pomoce szkolne, książki, nuty, farby, itp.²⁵ Udział w imprezach był odpłatny, ale nie były to duże kwoty, a członkom związków zawodowych i ich rodzinom przysługiwały zniżki na bilety.

W „Trybunie Robotniczej”, „Gazecie Robotniczej”, „Dzienniku Zachodnim”, „Odrze”, „Dzienniku Zachodnim. Wieczór” niemal codziennie pojawiały się ogłoszenia o imprezach, wykładach, przedstawieniach w „Wudeku” oraz zaproszenia do udziału. W 1950 roku w czasopismach podsumowywano pięcioletnią działalność Wojewódzkiego Domu Kultury²⁶. Artykuły i notatki czasem ilustrowały fotografie z zajęć, przeważnie anonimowe, choć niektóre podpisane są przez Czesława

²⁰ Tadeusz Burke (1903–1983) – tancerz, baletmistrz, solista opery lwowskiej, pedagog w szkołach baletowych, prowadził amatorskie zespoły baletowe i kursy tańca. Od 1945 roku w Katowicach, pracował jako choreograf w Teatrze Śląskim im. Wyspiańskiego oraz w Operze Śląskiej w Bytomiu. Zob. *Burke Tadeusz*, [w:] *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 3, 1910–2000, [vol. 1], A–Ł, Warszawa 2017, s. 134.

²¹ Maria Mikuszevska (1906–1979) – tancerka związana z Teatrem Cricot w Krakowie, po wojnie w Operze Śląskiej w Bytomiu, zob. *Mikuszevska Maria*, [w:] *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 3, 1910–2000, [vol. 2], M–Ż, Warszawa 2016, s. 78.

²² Lucyna Szczegodzińska – młodsza siostra matki Joanny Chmielewskiej (pisarki), polonistka, animatorka kultury. Pełniła funkcję sekretarza Towarzystwa Teatrów i Chórów Ludowych, wykładała na kursie dla instruktorów teatrów amatorskich w 1946 roku, autorka poradników, m.in.: *Z książką na wesoło*, cz. 1–2, Warszawa 1959–1961, *Biblioteka, książka, czytelnik. Poradnik metodyczny dla bibliotekarzy*, Warszawa 1970, *Gry i zabawy towarzyskie*, Warszawa 1968. Zob. J. Chmielewska, *Autobiografia*, t. 1, *Dzieciństwo*, Warszawa 2006, s. 24, 141; A. Linert, *Z problematyki amatorskiego ruchu teatralnego w woj. katowickim w latach 1945–1985*, „Rocznik Katowicki” t. 14, 1988, s. 111.

²³ A. Walewski, *W kuźni młodych talentów*, „Trybuna Robotnicza. Trybuna Tygodnia” 1948, nr 1, s. 6.

²⁴ *Najlepszy w Polsce. Katowicki Dom Kultury – kuźnię młodych talentów*, „Dziennik Zachodni” 1948, nr 187, s. 4.

²⁵ Zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*, s. 79; *1.200 zgłoszeń na kursy artystyczne w Domu Kultury*, „Dziennik Zachodni” 1947, nr 251, s. 4; A. Dygacz, *Dom Kultury i Oświaty Z.Z. w Katowicach*, „Trybuna Robotnicza” 1948, nr 233, s. 6.

²⁶ M.in. B.S., *Jubileusz zasłużonej placówki. Imponujący dorobek Wojew. Domu Kultury w ciągu pięciu lat istnienia*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 5, s. 3; *Jubileusz zasłużonej placówki. Dom Kultury w Katowicach obchodził pięćdziesiąt lat swej pracy*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 58, s. 3; A. Wydrzyński, *Radosny Dom*, „Trybuna Robotnicza” 1950, nr 42, s. 7.

Datkę, fotoreportera współpracującego z „Dziennikiem Zachodnim”²⁷. Natomiast do opisu Wojewódzkiego Domu Kultury zamieszczonego w śląskiej księdze adresowej dodano zdjęcia autorstwa Kubickiego²⁸.

Relacja z Wojewódzkiego Domu Kultury w Katowicach znalazła się też w „Polskiej Kronice Filmowej”. W odcinku 14., wyemitowanym 30 marca 1949 roku, jako temat siódmy zarejestrowano fragment „W katowickim Domu Kultury”. Pokazano gmach z zewnątrz, zajęcia malarstwa i rysunku (prowadzone przez Jana Stasiniewicza), medalierstwa, baletu oraz gry na akordeonie²⁹.

Bogatą dokumentację działalności Wojewódzkiego Domu Kultury zawiera album przechowywany w zbiorach Biblioteki Śląskiej (sygnatura G 4285 V). Na dwudziestu pięciu kartach formatu 40x60 cm naklejono 193 czarno-białe fotografie, w większości w formacie 12,5x17,5 cm³⁰. Pochodzą one z lat 1945–1950, ułożone są chronologicznie oraz tematycznie. Na kartach widoczne są tytuły, starannie naniesione czarnym tuszem, prawdopodobnie przez jedną osobę. Zdjęcia niestety nie są dokładnie opisane, sporadycznie podano nazwiska przedstawionych osób, nie ma też dokładniejszych dat zarejestrowanych wydarzeń. Niektóre ujęcia są wykorzystane dwukrotnie, lecz wklejone zostały na innych kartach, ilustrują też różne wydarzenia. Nie określono autorstwa fotografii.

Zebrałe w albumie zdjęcia można podzielić na trzy grupy tematyczne. Pierwsza – to przedstawienia gmachu oraz pomieszczeń zajmowanych przez WDK. Druga – to fotografie wykonane podczas zajęć i występów, prezentujące uczestników, instruktorów, a także powstałe dzieła (np. rysunki i rzeźby). I trzecia – dokumentacja fotograficzna wydarzeń polityczno-społecznych organizowanych przez WDK. Tu w pierwszej kolejności wymienić należy zdjęcia wykonane podczas pochodów pierwszomajowych, w których brały udział osoby związane z placówką.

Fotografie budynku i wnętrza

Jedenaście pierwszych zdjęć Domu Oświatowego i jego pomieszczeń podpisano datą: „1-luty 1945” (fot. 1–11³¹). Przedstawiają one obraz zastany przez polskich pracowników w chwili przejścia budynku: wybite okna, zagruzowane pokoje, połamane meble, stoły pokryte potłuczonym szkłem i gruzem, śmieci, okienne

²⁷ Czesław Datka (1905–1951) – znakomity fotograf, od 1929 roku pracował w Katowicach w Zakładach Graficznych „Polonia”. Podczas wojny, jako fotoreporter i operator filmowy, dokumentował działalność Rządu Polskiego na Uchodźstwie oraz Polskich Sił Zbrojnych. W 1945 roku powrócił do Katowic i podjął pracę w redakcji „Dziennika Zachodniego”, zob. H. Latoś, *Z historii fotografii wojennej*, Warszawa 1985, s. 152–153; *Archiwum Fotograficzne Czesława Datki*, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/de/zespol/-/zespol/55719> [dostęp 23.10.2022].

²⁸ Zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*, s. 77–80. Zdjęcie tego autora ilustrowało też relację ze spotkania przodowników pracy z dziećmi, zob. *Przodujący górnicy wśród dzieci szkolnych*, „Trybuna Robotnicza” 1950, nr 310, s. 4.

²⁹ Zob. *W katowickim domu kultury*, „Polska Kronika Filmowa” PKF 14/49, <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/5014> [dostęp 10.08.2022].

³⁰ Album został zakupiony w marcu 1972 roku, niektóre fotografie odklejono, zanim album trafił do zbiorów Biblioteki.

³¹ Na pierwszej stronie albumu brak dość dużego zdjęcia (23 x 29 cm), które być może ukazywało Dom Oświatowy, dalej brak też pięciu fotografii z lutego 1945 roku.

ramy na korytarzu. Na biurkach pozostały porzucone przez niemieckich urzędników papiery, pieczętki, dziurkacze, na półce stały segregatory. Odpowiada to opisowi gmachu zamieszczonemu w „Dzienniku Zachodnim” w numerze z 11 lutego 1945 roku³². Artykuł zatytułowany *Śląska Biblioteka uratowana* przedstawiał zniszczenia budynku oraz straty w księgozbiorze. Warto zauważyć, że w początkach lutego 1945 roku używano jeszcze nazwy Dom Oświatowy oraz pisano o Śląskiej Bibliotece Publicznej jako głównym lokatorze budynku (jeszcze przed powołaniem WDK).

Na dalszych stronach albumu zamieszczono zdjęcia z 1946 roku. Budynek jest już uporządkowany i zagospodarowany: czysta klatka schodowa i korytarze na drugim piętrze (fot. 12, 14, 19), sale wykładowe (fot. 15 i 16) i koncertowa (fot. 13 i 18), gabinet dyrektora (fot. 17), czytelnia czasopism (fot. 20). Na fotografii 14 dostrzec można drzwi prowadzące do Teatru Kukiełek „Czar”, mieszczącego się na trzecim piętrze. Fotografia nr 15 wykonana została w sali wykładowej, w której zsunięte stoły ustawiono w czworokąt, nakryto białymi obrusami i przystrojono kwiatami w doniczkach. Na ścianie, pod godłem, zawieszono jako ozdobę górnicze młotki i napis „Szczęść Boże”. Zdjęcie powstało zapewne około 4 grudnia 1946 roku, gdy sala była przygotowana na świętowanie Barbórki, Dnia Górnika. W gabinecie dyrektora powyżej godła zawieszono hasło: „Niech żyje Polska Niepodległa, Silna i Demokratyczna!”, a po obu stronach cztery portrety ówczesnych przywódców (m.in. Józefa Stalina i Bolesława Bieruta). Również sala koncertowa została przyozdobiona godłem i dwoma portretami oraz flagami państwowymi. W czytelni czasopism na ścianach widać ówczesne plakaty propagandowe: „Witajcie!”, „Na Zachód”.

Kolejny cykl czternastu zdjęć wewnątrz i wyposażenia Domu Kultury to fotografie niedatowane, można jedynie przypuszczać, że powstały pod koniec lat czterdziestych. Cztery prezentują piękną salę koncertową (fot. 74–77). Widoczne są dwa imponujące żyrandole, choć jeden, zawieszony nad sceną, stracił już swój kulisty klosz zamocowany pod metalową konstrukcją. W sali i na balkonach stoją (połączone ze sobą) składane fotele. Na scenie widoczne są sztandary, a na płótnach na ścianie zawieszony jest orzeł oraz dwa portrety ówczesnych przywódców politycznych: Bolesława Bieruta i Michała Roli-Żymierskiego. Fotografia 78 prezentuje klatkę schodową. Na kolejnych stronach widzimy obszerną salę baletową z zamocowanymi poręczami i fortepianem (fot. 79), dalej Teatr Lalek „Czar” wypełniony krzesłami na widowni i sceną zasłoniętą grubą kurtyną (fot. 80) oraz pracownię malarską z szeregiem sztalug (fot. 81)³³. Sfotografowano także korytarze parteru (fot. 86, 87) i drugiego piętra (fot. 82, 83), salę wykładową (fot. 84) oraz „Składnicę-księgarnię” (fot. 85). „Klub związkowy” (fot. 88–90) stanowiły dwa, połączone szerokim przejściem, pomieszczenia wyposażone w stoliki i krzesła, przy których można było czytać najnowszą prasę (zawieszoną w specjalnych uchwytach na ścia-

³² Zob. (zg), *Śląska Biblioteka uratowana*, „Dziennik Zachodni” 1945, nr 6, s. 3.

³³ Identyczne zdjęcie pracowni malarstwa wklejono wcześniej (fot. 35). Na k. 10v. brak jednej fotografii sali koncertowej, a na k. 11r. – „Sali posiedzeń”. Na k. 12r. brak zdjęcia „Gabinet dyrektora” oraz prawdopodobnie jeszcze jednego ujęcia korytarzy.

nie) oraz w stół do gry w tenisa stołowego. Na ścianach wisiały niewielkie obrazki, ale przede wszystkim godło państwowe oraz portrety Bieruta i Roli-Żymierskiego.

Pomieszczenia, ich wyposażenie i wystrój poznajemy także dzięki fotografiom wykonanym podczas różnych spotkań i zajęć. Można nawet zaobserwować zmiany, m.in. znika jeden z ozdobnych żyrandoli w sali koncertowej, który na zdjęciach z 1945 roku wisiał nad sceną.

Działalność oświatowa

Ważnym kierunkiem działań WDK była opieka nad świetlicami w terenie. Osiągnięcia tych placówek prezentują cztery fotografie (fot. 22–25) opatrzone wspólnym podpisem „Wystawa gazetek ściennych”. Ekspozycja zorganizowana była w holu, na parterze. Nad drzwiami do sali nr 9, w której działał „Klub Szachowy”, zawieszono hasło: „Gazetka ścienna to życie świetlicy”. Na ekspozycji znalazły się gazetki wykonane w 1945 roku przez Komitet Wojewódzki Organizacji Młodzieżowej Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, placówki w Bieruniu Nowym i Ćwiklicach oraz w świetlicach zakładowych przy kopalniach „Renard” w Sosnowcu, „Jankowice”, „Knurów”, „Anna” w Pszowie i Państwowej Fabryce Wyrobów Szklanych w Zawierciu.

Zajęcia muzyczne

W salach gmachu przy ulicy Francuskiej 12 brzmiała muzyka. Dużą popularnością cieszył się chór chłopięcy, który prowadził Józef Grzyb, brat kierownika placówki³⁴. W zajęciach uczestniczyło około 60–70 młodzieńców. Chór często występował publicznie. Na zdjęciach przedstawiono jedną z takich prezentacji z lat 1946/1947 w sali koncertowej. Prawdopodobnie to występ dla dzieci, gdyż na widowni zasiedli młodzi słuchacze (fot. 32–33). Jedno zdjęcie z tego samego występu (ta sama scenografia i dzieci na widowni) zostało wklejone kilka kart dalej (fot. 64). Kolejna fotografia (fot. 109) dokumentuje popis z roku 1948. Chór brał też udział w większych koncertach, m.in. w styczniu 1948 roku wystąpił obok orkiestry symfonicznej i zespołu tanecznego Huty „Pokój”, chóru męskiego „Echo” z Katowic oraz śpiewaka Tadeusza Kostulskiego. Afisz informujący o tej imprezie znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej. Zdjęcia chóru chłopięcego, wykonane podczas prób i występów, zamieszczono też w kilku publikacjach³⁵.

Odbywały się tu lekcje śpiewu solowego (fot. 63, 65) oraz gry na różnych instrumentach. Uwieczniono nauczyciela gry na skrzypcach wraz z grupą młodych uczniów, chłopców i dziewcząt (fot. 147³⁶). „Kurs gry na akordeonie” gromadził

³⁴ Zob. A. Walewski, *W kuźni młodych talentów...* Józef Grzyb był działaczem związkowym, w 1948 roku został wiceprezesem Związku Śląskich Kół Śpiewaczych, pełnił funkcję kierownika Wydziału Kultury i Oświaty ORZZ, a w 1949 roku został przeniesiony do Działu Kulturalno-Oświatowego CRZZ w Warszawie. Zob. *Ob. Besalides naczelnikiem Wyd. Kult. i Sztuki Urz. Woj.*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 249, s. 4.

³⁵ M.in. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*, s. 79; J. Rakoczy, *Pękają skostniałe formy...*; *Cztery lata działalności kulturalnej...*, s. 53.

³⁶ Inna fotografia, przedstawiająca zajęcia z doktorem Kawalcem, zamieszczona została w artykule J. Rakoczego, *Pękają skostniałe formy...*

około 30 chłopców i dziewcząt w różnym wieku – od dzieci do starszej młodzieży. Na fotografiach pokazano ćwiczenia (fot. 92–94), a także całą grupę pozującą z nauczycielem, prof. Jerzym Maminem (fot. 95). Członkowie zespołu brali udział w koncertach plenerowych, m.in. przed Urzędem Wojewódzkim (fot. 146, 148³⁷). Uwagę fotografa przyciągnął wówczas jeden z młodszych artystów, grający w głębokim skupieniu i spoglądający spod oka. Fotografia chłopca znalazła się w albumie dwukrotnie (fot. 115 oraz 146). „Zespół młodych akordeonistów” wystąpił również w pochodzie i koncercie przed Urzędem Wojewódzkim podczas obchodów święta pierwszomajowego w roku 1950 (fot. 164 i 170). Zajęcia nauki gry na akordeonie pokazała też Polska Kronika Filmowa.

W Wojewódzkim Domu Kultury działała orkiestra, którą zorganizował i prowadził młody kompozytor Józef Podobiński³⁸. W 1948 roku ukazało się w prasie zaproszenie skierowane do chętnych, z zaznaczeniem, że zgłaszać się należy z instrumentami oraz informacją, że: „przy orkiestrze bezpłatna nauka gry na instrumentach”³⁹. W zespole grało jedenastu młodych muzyków, a repertuar niemal w całości był autorstwa opiekuna⁴⁰. W albumie jest zdjęcie z podpisem „Koncert rozrywkowy” (fot. 116) – być może tej właśnie orkiestry lub Katowickiego Zespołu Pieśni i Tańca pod dyktando Henryka Herki oraz solistów i Kwartetu Saksofonowego (9 IV 1949), z którego afisz zachował się w zbiorach Muzeum Historii Katowic⁴¹.

Teatr i taniec

Wojewódzki Dom Kultury prowadził zajęcia taneczne i teatralne. Dwa zdjęcia (fot. 36 i 37) ukazują Zespół dziecięcy „Dorotka”. Jedno, przedstawiające dwie dziewczynki w strojach skrzatów, powstało podczas występu, drugie już po nim. Grupa uśmiechniętych dziewcząt pozuje w strojach ludowych, a za nimi stoi opiekunka – Helena Reutt-Tymieniecka⁴², aktorka i piosenkarka, pierwsza przedwo-

³⁷ Fot. 148 przedrukowana w artykule: (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*

³⁸ Józef Podobiński (1925–1993) – kompozytor, pedagog, w latach 1945–1947 dyrygent reprezentacyjnej orkiestry Wojska Polskiego w Warszawie, a następnie (do 1956 roku) kierownik Reprezentacyjnego Zespołu Instrumentalnego WDK, potem wykładowca w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Katowicach. Zob. K. i A. Chrostowscy, *Józef Podobiński*, „Śpiewak Śląski” 2014, nr 4, s. 21.

³⁹ Zob. *Amatorska orkiestra ludowa*, „Dziennik Zachodni” 1948, nr 101, s. 4.

⁴⁰ Zob. A. Forbertowa, *Z muzyką, pieśnią i tańcem*, [w:] *Po 10 latach...*, s. 48.

⁴¹ Zob. <https://zbiory.mhk.katowice.pl/historia/druki-ulotne/mhk-h-8256/> [dostęp 23.10.2022].

⁴² Helena Reutt-Tymieniecka (1901–po 1958) – do 1925 roku związana z Teatrem Reduta Juliusza Osterwy, od 1927 roku pracowała w Rozgłośni Polskiego Radia w Katowicach jako spikerka, wraz z mężem Stefanem Tymienieckim współtworzyła audycję dla słuchaczy za granicą, a jako „Cio-cia Hela” prowadziła audycję dla dzieci. W powojennych Katowicach szkoliła instruktorów teatrów niezawodowych (*Ku nowym drogom Teatru Amatorskiego*, „Trybuna Robotnicza” 1946, nr 145, s. 7), zapowiadała występy artystów podczas wieczorków i spotkań organizowanych w Teatrze im. Wyspiańskiego, w kawiarni „Astoria” oraz poranków filmowych w kinie „Rialto” (zob. *Wesoły Poranek Majowy dla dzieci z Katowic i okolic*, „Gazeta Robotnicza” 1945, nr 38, s. 3; *Impreza PZZ „Przemiętło z wiatrem”*, „Trybuna Robotnicza” 1945, nr 207, s. 5; *Dziś Poranek Filmowy dla dzieci*, „Trybuna Robotnicza” 1945, nr 210, s. 6). Była autorką opowiadania *Dziwny sen*, zamieszczonego w piśmie „Naszemu Dzieciom. Dodatek Wiadomości Hutniczych” (1946, nr 3, s. 6), opracowała też graficznie książkę L. Szczegodzińskiej i P. Motyki *W parku lub lesie. Inscenizacje (Zbiór II) wiersze, proza, piosenki*

jenna spikerka Radia Katowice. We wrześniu 1939 roku z zespołem katowickiej rozgłośni wyjechała do Warszawy, ale po wojnie wróciła do Katowic i tu pracowała, między innymi w Wojewódzkim Domu Kultury. Już w czerwcu 1945 roku Helena Tymieniecka, zwana Ciocią Helą, zapowiadała występy podczas pierwszego Wielkiego Festiwalu Świetlicowego z udziałem 22 zespołów artystycznych z katowickich świetlic fabrycznych⁴³. W lipcu występowała podczas koncertu z okazji rocznicy bitwy pod Grunwaldem⁴⁴. Należała również do Śląskiego Klubu Literackiego w Katowicach⁴⁵. We wrześniu 1945 roku otworzyła studium artystyczno-wychowawcze oraz „Teatr Dorotki”, który korzystał z sal WDK. W repertuarze zespołu były m.in. „Mikołajki” oraz „Z malowanej śląskiej skrzyni”⁴⁶. Zdjęcia w albumie pochodzą prawdopodobnie z tego drugiego przedstawienia. W 1946 roku Tymieniecka zapraszała na sztukę „Wędrowna menażeria”, przygotowaną przez teatrzyk „Dorotka” według wierszy Jana Brzechwy i Juliana Tuwima. Występy odbywały się w sali koncertowej WDK oraz w Teatrze Ateneum⁴⁷.

Inny zespół taneczny prowadził Walenty Śliwski, choreograf współpracujący z Teatrem im. S. Wyspiańskiego⁴⁸. Dwa zdjęcia prezentują umiejętności młodszych dzieci uczestniczących w Kursie tańca scenicznego (fot. 38–39). Kolejne ukazują grupę dziewcząt w strojach góralskich w nieokreślonym wnętrzu (za plecami tancererek widoczny jest fresk i napis „Książka na przestrzeni wieków”, fot. 40, 41, 43⁴⁹) oraz podczas występu w plenerze (fot. 42)⁵⁰.

Trzy fotografie spośród omówionych (fot. 39, 32 i 36) zostały wykorzystane jako ilustracja notki *Katowicki Dom Kultury*, zamieszczonej w lipcu 1947 roku w „Trybunie Robotniczej”. W opisach zdjęć autor, ukrywający się pod pseudonimem Lift-boy, zapytywał: „Czy wasze dziecko uczy się już w Domu Kultury?”, „Czy synek Twój oddał już głos dla tego chóru? Jeśli nie, to zapisz go natychmiast na lekcje śpiewu chóralnego Józefa Grzyba”⁵¹.

Pomieszczenia na trzecim piętrze, przed wojną zajmowane przez Śląski Związek Teatrów Ludowych, były siedzibą Teatru Lalek „Czar” (fot. 80). Powstał on już

ludowe opracowane jako widowiska przestrzenne, Katowice 1947. W latach pięćdziesiątych wyjechała do Wenezueli, gdzie w 1958 roku otrzymała obywatelstwo. Zob. H. Grzonka, *Polskie Radio Katowice 1927–2012*, Katowice 2012, s. 16. Zob. też: A. Linert, *Amatorski ruch teatralny w województwie śląsko-dąbrowskim. Zarys problematyki*, „Rocznik Katowicki” t. 12, 1984, s. 214.

⁴³ Zob. *Wielki festiwal świetlicowy*, „Czyn Młodych” 1945, nr 14, s. 4.

⁴⁴ Zob. *Rocznica Grunwaldu w Katowicach*, „Trybuna Robotnicza” 1945, nr 141, s. 4.

⁴⁵ *Śląski Klub Literacki*, „Trybuna Robotnicza” 1945, nr 273, s. 3.

⁴⁶ Zob. H.B., *W krainie dziecięcej radości*, „Trybuna Robotnicza” 1945, nr 297, s. 5.

⁴⁷ *Wędrowna menażeria*, „Gazeta Robotnicza” 1946, nr 71, s. 6.

⁴⁸ Walenty Śliwski (1892–1959) – ukończył Zawodową Szkołę Baletu i Rytmiki Plastycznej w Wiedniu, od 1928 roku pracował w Katowicach jako choreograf teatralny, prowadził też szkoły baletowe. Zob. A. Linert, *Teatr Śląski w latach 1945–1949*, Katowice 1979, s. 26–27.

⁴⁹ Inne zdjęcie tancererek w tej samej sali zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury Oświaty...*, s. 79.

⁵⁰ Na tej karcie jest ślad po jeszcze jednym zdjęciu. Być może była tu fotografia, którą zamieszczono w książce na dziesięciolecie Domu Kultury *Po 10 latach...*, s. 62 – przedstawia dwóch tancerzy w strojach góralskich, z ciupagami w rękach. Wydaje się, że zostało wykonane podczas tego samego tańca uchwyconego na fot. 42. Podpis głosi: *Jedna z imprez letnich organizowanych przez WDK*. Nieestety, nie podano tu nazwiska fotografa.

⁵¹ Lift-boy, *Katowicki Dom Kultury*, „Trybuna Robotnicza” 1947, nr 188, s. 6.

w listopadzie 1945 roku⁵². Kierował nim na początku Jan Stasiniewicz⁵³, który jednak w 1946 roku rozpoczął organizację Teatru Lalek w Sławęcicach. Opiekę nad „Czarem” przejął Leopold Grzyb. J. Stasiniewicz, artysta malarz, projektował również lalki i dekoracje do przedstawień, a wraz z nim pracowała jego żona Jadwiga⁵⁴.

Pierwszym przedstawieniem teatru były *Jasętka*, opracowane na podstawie *Betleem polskiego* Lucjana Rydla i „Szopki krakowskiej”. Reżyserował L. Grzyb, a lalki i dekoracje przygotował J. Stasiniewicz. Premiera sztuki miała miejsce 23 stycznia 1946 roku. Wystawiano ją 39 razy, w tym 17 razy w terenie⁵⁵. Powrócono do tego przedstawienia rok później, a w 1947 roku przygotowano *Jasętka* w nowym opracowaniu Józefa Prutkowskiego.

W kwietniu 1946 roku miała miejsce premiera bajki *O Kasi, co gąski zgubiła* według Marii Kownackiej. Afisz do tego przedstawienia zachował się w Bibliotece Narodowej. Widowisko uzyskało pochlebny recenzję:

Dekoracje i lalki bardzo pomysłowe, wykonane pod kierownictwem Jana Stasiniewicza, szczególnie na wyróżnienie zasługują zwierzątka. Pierwszorzędny efekt wywołują ruchy lalek. Widowisko to daje dziecku doskonałą kulturalno-umysłową rozrywkę⁵⁶.

Do roku 1950 teatrzyk zrealizował kilkanaście premier. Sztuki *O Marysi pasterce* oraz *O Jasiu Brudasiu i Duszku Czyściszku* (1947) wystawiano zazwyczaj razem. Kolejne to: Lucyny Krzemienieckiej *Historia cała o niebieskich migdałach* (1947), Marii Kownackiej *Cztery mile za piec* (1947), *Bajowe bajeczki i świerszczowe skrzypeczki* (1948) oraz *O Kasi, co gąski zgubiła* (1949), Julii Duszyńskiej *O raku nieboraku i o pstrągu dziwolągu* (1948), *O Zajączku Sprawiedliwym* według A. Dygasińskiego, *Lis przechera* wg N. Garneta i J. Gurewicza (1949), *Czarodziejski kalosz* Matwiejewa (1950), Jana Grabowskiego *Wilk, Koza i Koźleta* (1950)⁵⁷. Reżyserował głównie Leopold Grzyb, jedynie *Czarodziejski kalosz* przygotował Stanisław Janusiewicz. Współpracownikami byli dekorator i kierownik pracowni Bolesław Nowicki, kierowniczka pracowni krawieckiej Jadwiga Stasiniewiczowa

⁵² 357 przedstawień. Teatrzyk „Czar” podbija serca widzów, „Dziennik Zachodni. Wieczór” 1949, nr 36, s. 2; Z. Woźniczka, *Katowice 1945–1950*, Katowice 2019, s. 325.

⁵³ Jan Stasiniewicz (1907–1966) – historyk sztuki, malarz, lalkarz. Przed wojną współpracował z teatrem kukielkowym w Krakowie, po 1945 roku w Katowicach z teatrem lalek Juliusza Glattego, późniejszym „Ateneum”. Reżyserował przedstawienia, projektował lalki. Zob. A. Straszewska, *Stasiniewicz Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLII, z. 4, s. 511–512; zob. też: *Jan Stasiniewicz. Wystawa malarstwa. Katowice, czerwiec 1967*, Katowice 1967. Tu na s. [3] fotografia artysty; *Teatr zrodzony z marzenia. Księga Jubileuszowa Śląskiego Teatru Lalki i Aktora w Katowicach z lat 1945–2005*, pod red. D. Lubiny-Cipińskiej, Katowice 2005, s. 57–59.

⁵⁴ Jadwiga Stasiniewicz (1905–1997) – aktorka-lalkarka, reżyserka, projektowała kukielki i ich kostiumy, w Teatrze Lalki i Aktora „Ateneum” wyreżyserowała kilka przedstawień. Jan Stasiniewicz na jednym z portretów przedstawił ją podczas pracy nad kukielką: „Portret żony z lalką”, [w:] *Jan Stasiniewicz. Dziesięć lat doświadczeń. Wystawa malarstwa. Styczeń 1958*, Katowice 1958, s. [8]. Zob. *Stasiniewicz Jadwiga Maria*, [w:] *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 3, 1910–2000, [vol. 2]. *M–Ż...*, s. 386–387; A. Straszewska, *Stasiniewicz Jan...*, s. 512; *Teatr zrodzony z marzenia...*, s. 59.

⁵⁵ Zob. *Teatr lalek „Czar”*, „Trybuna Robotnicza” 1947, nr 334, s. 8; *Teatr kukielek „Czar”*, „Dziennik Zachodni” 1946, nr 33, s. 6.

⁵⁶ Zob. „*O Kasi co gąski zgubiła*”, „Dziennik Zachodni” 1946, nr 111, s. 5.

⁵⁷ Zestawienie na podstawie artykułów i ogłoszeń w „Dzienniku Zachodnim” i „Trybunie Robotniczej”.

oraz kompozytor Józef Podobiński⁵⁸. Animatorem lalek była też młodzież. To właśnie w „Czarze” spotkanie z teatrem lalkowym rozpoczął Zygmunt Smandzik, plastyk, scenograf, aktor Sceny Lalkowej przy Teatrze Ziemi Opolskiej, dyrektor Teatru Ateneum w Katowicach w latach 1965–1972⁵⁹. W przedstawieniu *Wilki, Koza i Koźłeta* animował Wilka, a w *Czarodziejskim kaloszu* – jeża⁶⁰.

Teatrzyk „Czar” w ciągu trzech pierwszych lat działalności wystąpił 357 razy dla około 160 tysięcy widzów. Przedstawienia na scenie w Wojewódzkim Domu Kultury odbywały się codziennie, w soboty i niedziele dwukrotnie. Cieszyły się dużym powodzeniem, dzieci zachwycały się lalkami i żywo reagowały, a widownia mieszcząca 150 osób była przeważnie cała wypełniona⁶¹. Ponadto zespół grał też w innych miejscowościach, bowiem instytucje i zakłady pracy miały możliwość zamówienia przedstawienia. Teatr, od połowy 1948 roku dysponujący własnym samochodem, wyjeżdżał z kukielkami, dekoracjami oraz potrzebną aparaturą⁶². W lecie 1949 roku teatr brał udział w akcji Polskiego Związku Zachodniego prowadzonej na Mazurach⁶³.

Niestety, w albumie nie ma żadnych zdjęć z przedstawień, choć kilka można znaleźć w artykułach prasowych⁶⁴. Teatr „Czar” funkcjonował do końca sezonu 1950/51⁶⁵, natomiast teatrzyk lalkowy działał też później, przygotowywał nowe sztuki, lecz już przeważnie bez własnej nazwy lub występował jako teatrzyk WDK⁶⁶.

Prawdopodobnie na przełomie 1948 i 1949 roku przy katowickim Klubie Literackim powstał Teatr Rapsodyczny. Wilhelm Szewczyk w lutym 1949 roku pisał:

I Katowice mają od niedawna swój własny teatr rapsodyczny. Jest to młody zespół Bolesława Malaka, który w tych dniach po raz pierwszy wystąpił oficjalnie z wieczorem mickiewiczowskim, zatytułowanym „Bryło, z posad świata!”⁶⁷.

⁵⁸ Zob. 357 przedstawień... Podobiński był autorem muzyki do przedstawienia *Czarodziejski kalosz*. Zob. *Teatr lalek „Czar”*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 27, s. 8; [M.P.], „Czarodziejski kalosz”, „Trybuna Robotnicza” 1950, nr 62, s. 6.

⁵⁹ Zob. Zygmunt Smandzik. *Dokumentacja działalności*, oprac. H. Sych, Łódź 1997; *Teatr zrodzony z marzenia...*, s. 35–36.

⁶⁰ Zob. O. Ptak, *Zygmunt Smandzik ...*; [M.P.], „Czarodziejski kalosz”...

⁶¹ Zob. (t), *Teatrzyk „Czar” czaruje dzieci. W krainie marzeń i baśni. Tajemnice fantastycznych kukielek*, „Dziennik Zachodni” 1948, nr 70, s. 4.

⁶² Zob. 357 przedstawień...; (jmm), *Wędrujący zespół. Czarodziejski „Czar”...*, „Dziennik Zachodni. Wieczór” 1949, nr 99, s. 2; *Przedstawienia „Czaru”*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 146, s. 4.

⁶³ Zob. *Kronika PZZ*, „Nowiny Opolskie” 1949, nr 29, s. 6.

⁶⁴ Zdjęcia z przedstawienia *O Kasi, co gąski zgubiła* można zobaczyć w artykule *Wędrujący zespół...*, s. 1. Ponadto fotografie towarzyszą tekstem: *Teatr lalek „Czar”...*, *W kuźni młodych talentów...* Do dwóch publikacji: (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków...* (s. 79) oraz [M.P.], „Czarodziejski kalosz”... dołączono fotografie wykonane przez Kubickiego.

⁶⁵ Zob. A. Linert, *Teatry lalkowe na Górnym Śląsku*, [w:] *Encyklopedia Województwa Śląskiego*, http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Teatry_lalkowe_na_G%C3%B3rnym_%C5%9A%C4%85sku [dostęp 18.08.2022].

⁶⁶ Zob. A. Linert, *Amatorski ruch teatralny...*, s. 211, 214. W 1953 roku przygotowano m.in. sztukę „Dzielną Din”. Zob. A. Forbertowa, *Z muzyką, pieśnią i tańcem...*, s. 39. Zob. też: „Trybuna Robotnicza” 1953, nr 241, s. 3.

⁶⁷ Zob. W. Szewczyk, *Anatomia słowa*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 47, s. 3; A. Linert, *Amatorski ruch teatralny...*, s. 211–212.

Zespół tworzyli m.in. uczniowie Męskiego Gimnazjum i Liceum im. A. Mickiewicza, gdzie Bolesław Malak był nauczycielem języka polskiego. Młodzi recytatorzy amatorzy wystąpili później z wieczorami poezji: „Anhelli” Słowackiego, „Śląsk śpiewa” (poezja współczesnych poetów śląskich), „Droga do socjalizmu”, „Żywa kolumna poezji radzieckiej”, „Mickiewicz i Puszkina”. Teatr przeszedł następnie pod opiekę Domu Kultury. Do listopada dał ponad dziewięćdziesiąt występów, także w świetlicach robotniczych i chłopskich na Śląsku⁶⁸.

W 1949 roku Teatr Rapsodyczny przygotował poemat Aleksandra Puszkina *Jeździec miedziany*. Malak dokonał adaptacji tekstu oraz wyreżyserował spektakl. Muzykę do przedstawienia opracował Roman Sznajka, a scenografię zaprojektował Bolesław Nowicki. Prapremiera miała miejsce 15 listopada 1949 roku w sali teatru „Czar”⁶⁹. Następnie wystawiono sztukę na deskach Teatru im. Wyspiańskiego podczas Festiwalu Sztuk Radzieckich, zorganizowanego z okazji Miesiąca Pogłębiania Przyjaźni Polsko-Radzieckiej⁷⁰.

W prasie chwalono inicjatywę wystawienia *Miedzianego jeźdźca*, ale wskazywano, że amatorski zespół „winien starać się o dobre pogłębienie techniki scenicznej”⁷¹. W opinii Bolesława Surówki wykonanie było „zupełnie na poziomie (najlepiej jednak wypadły postacie Poety i Bajarki) i dawało słuchaczom odpowiednią dozę wzruszenia poetyckiego”⁷². Najostrzej ocenił przedstawienie Zdzisław Hierowski na łamach „Odry”. 11 grudnia 1949 roku skrytykował zarówno sam układ tekstu, powiązanie poematu z innymi utworami (*Moim Rodowodem* i *Odą do wolności*), jak i poziom realizacji, odnosząc się przy tym do znanego krakowskiego Teatru Rapsodycznego Mieczysława Kotlarczyka. W jego opinii „niedomaga rozłożenie tekstu na głosy i postacie oraz reżyseria, operująca sztucznymi sytuacjami i narzucająca recytatorom niewłaściwe tony i gesty”⁷³. Malak, w korespondencji przesłanej do czasopisma, odpowiedział krytykowi, broniąc swojej koncepcji przedstawienia i podkreślając pozytywne głosy innych widzów⁷⁴.

Teatr Rapsodyczny wystawiał *Jeźdźca* jeszcze wielokrotnie – w WDK i w terenie⁷⁵. Trzy fotografie dokumentują sceny z przedstawienia (fot. 129–131). Ukazano występującą młodzież, a w tle dostrzec można pomnik Piotra I, stanowiący fragment scenografii.

W festiwalu sztuk radzieckich wziął też udział zespół taneczny Wojewódzkiego Domu Kultury pod kierownictwem choreografa Tadeusza Burkego. Tancerze prezentowali dwa tańce: kozaka i leżginkę. „Trudne te tańce, wymagające

⁶⁸ Zob. J. Brzoza, *Kluby literackie na Śląsku*, „Odra” 1949, nr 36, s. 4.

⁶⁹ Zob. Prapremiera „*Jeździec miedziany*”, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 315, s. 7.

⁷⁰ Zob. B. Surówka, *Festiwal Sztuk Radzieckich amatorskich zespołów artystycznych*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 324 s. 3.

⁷¹ Zob. E.P., „*Jeździec Miedziany*” Aleksandra Puszkina w Teatrze Rapsodycznym Woj. Domu Kultury, „Trybuna Robotnicza” 1949, nr 316, s. 6.

⁷² Zob. B. Surówka, „*Jeździec Miedziany*” Aleksandra Puszkina w ujęciu rapsodycznym, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 327, s. 3.

⁷³ Zob. (zh) [Zdzisław Hierowski], *Jeździec Miedziany* w Teatrze Rapsodycznym, „Odra” 1949, nr 47, s. 4.

⁷⁴ Zob. B. Malak, *W obronie koncepcji „Jeździec Miedziany”*, „Odra” 1950, nr 3, s. 4.

⁷⁵ Informacje o przedstawieniach zob. m.in. „Dziennik Zachodni” 1949, nr 350, s. 6; 1950, nr 95, s. 3; 1950, nr 107, s. 3.

nieraz nie byle jakich umiejętności, niemal akrobatycznych, zostały wykonane z werwą i temperamentem oraz z bardzo dużym wyczuciem rytmiki⁷⁶. Relację Bolesława Surówki z festiwalu uzupełniły fotografie autorstwa p. Kołkiewicza. W albumie zamieszczono trzy zdjęcia „Tańców rosyjskich w wykonaniu naszego zespołu” (fot. 141, 142, 144⁷⁷), zrobione już podczas prezentacji w sali koncertowej Domu Kultury.

Na dalszych kartach można obejrzeć kilka fotografii zespołu tanecznego wykonującego kujawiaka na scenie sali koncertowej (fot. 150–156). Tancerze wystąpili podczas koncertu pierwszomajowego w 1950 roku (fot. 171, 173), a także w PGR w Rybnej (fot. 174–177). Zespół prowadzony przez prof. Burkego został w 1950 roku przejęty przez prof. Elwirę Kamińską⁷⁸. Większość tancerzy wstąpiła potem do Państwowego Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk”⁷⁹.

Kursy plastyczne

Jan Stasiniewicz w latach 1947–1951 prowadził też kurs malarstwa i rysunku. Artystę można zobaczyć na fotografii zbiorowej, otoczonego grupą uczniów (fot. 101 – siedzi w pierwszym rzędzie w środku, w okularach). Na kolejnych zdjęciach widzimy go wśród uczestników zajętych przy sztalugach (fot. 103–105⁸⁰). Na wcześniejszych stronach albumu znajduje się osiem fotografii objętych wspólnym tytułem „Prace uczniów kursu rysunków 1946/47” (fot. 66–73). Na niektórych widoczne są daty wykonania rysunków i podpisy autorów. Na trzech rysunkach można odczytać sygnowanie: „St. Kwaśniewicz” (fot. 67, 68, 72) – to dwa portrety i wizerunek ptaka, wykonane 17 kwietnia, 20 maja i 11 czerwca 1947 roku. Być może są to dzieła Stanisława Kwaśniewicza, który w latach 1945–1948 był uczniem Gimnazjum i Liceum im. M. Kopernika w Katowicach, a w 1948 roku podjął studia architektoniczne na Wydziale Architektury Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Był znanym i cenionym architektem, związanym z Katowicami. Pracował w „Miastoprojekcie”, a także w Autorskim Atelier Realizacyjnym ARAR. Wraz z Jurandem Jareckim i Markiem Gierlotką zaprojektował obecny gmach Biblioteki Śląskiej⁸¹.

Na jednej z fotografii przedstawiono naukę rzeźby w gipsie (fot. 91). Zajęcia te zostały uwiecznione również przez Polską Kronikę Filmową. W relacji widzimy tę samą grupę osób i scenę, gdy jeden z uczestników starannie cyzeluje gipsowy odlew twarzy Włodzimierza Lenina⁸².

⁷⁶ Zob. B. Surówka, *Festiwal Sztuk Radzieckich amatorskich zespołów artystycznych...*

⁷⁷ Brak trzech zdjęć.

⁷⁸ Elwira Kamińska (1912–1983) – choreograf, pedagog, wraz ze Stanisławem Hadyną tworzyła zespół „Śląsk”. Zob. A. Dygacz, *Elwira Kamińska*, [w:] *Śląsk. Złote półwiecze. Księga jubileuszowa Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny z lat 1953–2003*, pod red. D. Lubiny-Cipińskiej, Koszęcin 2004, s. 47–65.

⁷⁹ Zob. A. Forbertowa, *Z muzyką, pieśnią i tańcem...*, s. 42, 47.

⁸⁰ Fot. 104 zamieszczona została na s. 41 książki *Cztery lata działalności...*, z podpisem: „Zespół malarsko-amatorski przy pracy”. Zajęcia rysunku także ukazała Polska Kronika Filmowa. Brak dwóch zdjęć kursu malarstwa na k. 15 r. oraz jednej na k. 16 v.

⁸¹ Zob. A. Borowik, *Nowe Katowice. Forma i ideologia polskiej architektury powojennej na przykładzie Katowic (1945–1980)*, Warszawa 2019, s. 476–477.

⁸² Zob. PKF 14/49, <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/5014> – odcinek 14/49.

W Domu Kultury prowadzono też „Kurs fotografii amatorskiej”. Dwa zdjęcia prezentują przebieg zajęć przy powiększalniku (fot. 96, 98). Następne wykonane zostały podczas pochodu pierwszomajowego w 1948 roku, gdzie grupa mężczyzn pozuje z aparatami fotograficznymi w rękach.

Klub szachowy

Dużym zainteresowaniem cieszył się klub szachowy. Należało do niego około 200 osób⁸³. W sali koncertowej organizowane były turnieje lokalne, ogólnopolskie i międzynarodowe. W pierwszych dniach stycznia 1949 roku rozegrano tu polsko-czechosłowacki turniej szachowy, z którego relację zamieściła Polska Kronika Filmowa⁸⁴. W lipcu tego roku polscy szachiści rozgrywali kilkudniowy turniej z szachistami z Węgier. Prasa informowała o wynikach poszczególnych rozgrywek, zapraszano też zainteresowanych, „szachistów i miłośników tej gry” do budynku przy Francuskiej 12⁸⁵. W albumie zamieszczono duże zdjęcie grupy mężczyzn pozujących w sali koncertowej, które podpisano „Spotkanie z szachistami klubu Kautsk[?] Mor. Ostrava”⁸⁶ (fot. 139). Być może pochodzi ono ze stycznia 1950 roku, gdy do Katowic przybyła „reprezentacyjna drużyna szachistów-górników z Zagłębia Karwińsko-Ostrawskiego”. Miała tu rozegrać rewanżowe spotkanie z podobną polską reprezentacją⁸⁷. Obok wklejono inne zdjęcie podpisane „Turniej szachowy”, które przedstawia mężczyzn skupionych nad szachownicami. Nie można określić, z jakiego okresu lub spotkania pochodzi (fot. 140). Kolejne fotografie przedstawiają „Turniej o mistrzostwo zw. zaw.” (fot. 143, 145). Nie wiadomo, kiedy powstały. Można jednak zobaczyć, że rozgrywki szachowe gromadziły wiele osób, niezależnie od wieku, przyciągały również obserwatorów.

Koncerty i wieczory autorskie

W Wojewódzkim Domu Kultury odbywały się liczne koncerty, także gościnne. Już 22 i 23 lipca 1945 roku odbył się tu „Wieczór Pieśni i Humoru”, w którym wzięli udział artyści scen polskich i radia. W 1947 roku występował tu czechosłowacki Chór Dziecięcy. A na zakończenie roku szkolnego 1947/1948 przygotowywano występy najlepszych uczniów i zespołów⁸⁸.

Z Domem Kultury współpracowała pianistka Klara Langer-Danecka, która tu uczyła gry na fortepianie⁸⁹. Często występowała na scenie w sali koncertowej, brała też udział w innych koncertach organizowanych przez Wojewódzki Dom

⁸³ Zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*, s. 79.

⁸⁴ Zob. *20 najlepszych szachistów Polski i Czechosłowacji zmierzy swe siły w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 1948, nr 359, s. 4; *Międzynarodowy turniej szachowy*, „Polska Kronika Filmowa” 3/49, <http://repozytorium.fn.org.pl/?q=pl/node/4941> [dostęp 26.08.2022].

⁸⁵ Zob. *Czwarty dzień turnieju szachowego*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 195, s. 3.

⁸⁶ Nazwa klubu niepewna z powodu uszkodzenia karty. Brak też dwóch zdjęć podpisanych „Turniej szachowy”.

⁸⁷ Zob. *Górnicy-szachiści czechosłowaccy przybędą do Katowic*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 359, s. 6.

⁸⁸ Zob. afisze w zbiorach Biblioteki Narodowej, dostępne w bibliotece cyfrowej Polona.

⁸⁹ Klara Langer-Danecka (1922–2005) – pianistka, pedagog. Zob. M. Skocza, *Pozostanie w naszych sercach*, „Silesia prezentuje” 2005, nr 25, s. 3; J. Rakoczy, *Pękają skostniałe formy...*

Kultury⁹⁰. 18 maja 1949 roku Wojewódzki Dom Kultury rozpoczął cykl wieczorów słowno-muzycznych poświęconych Fryderykowi Chopinowi⁹¹. Prezentowano wówczas opowieść filmową „Niezatarte ślady” Stanisława Hadyny, który również wygłosił prelekcję o najwybitniejszym polskim kompozytorze. W części koncertowej, obok K. Langer-Daneckiej, wystąpili laureaci konkursów chopinowskich: Halina Czerny-Stefańska, Lidia Grychtołówna, Władysław Kędra. Natomiast 16 marca 1950 roku odbył się Koncert Chopinowski, podczas którego na fortepianie grała K. Langer-Danecka, a wiersze o kompozytorze recytował prof. Bolesław Malak⁹². Zdjęcie w albumie nie jest datowane, trudno więc określić okoliczności jego wykonania (fot. 114). Podobnie brak podpisu uniemożliwił zidentyfikowanie jednej z orkiestr występującej w sali koncertowej (fot. 181).

W działalności WDK było też miejsce na spotkanie z literaturą. Organizowano tu m.in. „Czwartki literackie”, za które odpowiadał kierownik literacki Andrzej Wydrzyński⁹³. W sali koncertowej odbywały się też wieczory autorskie. 4 kwietnia 1948 roku swe utwory prezentowali Jan Brzoza⁹⁴ oraz Józef Prutkowski⁹⁵. 9 listopada 1947 roku podczas „Wieczoru poetów” wystąpili Jan Baranowicz, Aleksander Baumgardten, Zbyszko Bednorz, Józef Prutkowski, Wilhelm Szewczyk, a słowo wstępne wygłosił Jan Brzoza⁹⁶. Nie wiadomo, kiedy wykonano zdjęcie Józefa Prutkowskiego⁹⁷ (fot. 62).

Twórcy przybywali także na spotkania w ramach akcji „Autorzy wśród swoich czytelników”. Na Śląsk przyjechali m.in. Jerzy Andrzejewski, Władysław Bro-

⁹⁰ Wraz z artystą Opery Śląskiej Henrykiem Łukaszkim występowała m.in. w polskim Konsulacie Generalnym w Ostrawie podczas uroczystej akademii zorganizowanej z okazji Święta Wyzwolenia w 1949 roku. Zob.: *Występ artystów śląskich w Ostrawie*, „Nowiny Opolskie” 1949, nr 27, s. 3; toż, „Trybuna Robotnicza” 1949, nr 197, s. 5.

⁹¹ *Wieczory Chopinowskie*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 135, s. 3, *Wieczory Szopenowskie*, „Trybuna Robotnicza” 1949, nr 130, s. 4. Zapowiadano siedem spotkań w dniach 18, 20, 21, 23, 27, 28 i 30 maja. Natomiast w numerze 142 „Trybuny Robotniczej” znalazła się informacja o ostatnim spotkaniu w dniu 31 maja.

⁹² *Koncert Chopinowski*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 74, s. 3.

⁹³ Zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*, s. 80. Andrzej Wydrzyński (1921–1992) – pisarz, od 1946 roku w Katowicach. Był kierownikiem literackim różnych instytucji, m.in. WDK, Radia Katowice, Teatru im. Wyspiańskiego. Publikował pod pseudonimami: Joanna Grey, Mike W. Kerrigan i in. Zob. M. Fazan, W. Nawrocki, *Katowickie środowisko literackie w latach 1945–1967*, Katowice 1969, s. 290–295.

⁹⁴ Jan Brzoza (1900–1971) – robotnik, samouk, pisarz, od 1945 roku w Katowicach. Pracował w redakcji „Trybuny Robotniczej”, w Polskim Radiu Katowice, był kierownikiem literackim Teatru im. Wyspiańskiego oraz Teatru Ateneum. Zob. M. Fazan, W. Nawrocki, *Katowickie środowisko literackie...*, s. 124–129; W. Nawrocki, *Brzoza Jan*, [w:] *Śląski słownik biograficzny*, t. 3, pod red. J. Kanatyki i W. Zielińskiego, Katowice 1981, s. 50–52.

⁹⁵ Zob. afisz w zbiorach Biblioteki Narodowej, dostępny w bibliotece cyfrowej Polona.

⁹⁶ Zob. *Wieczór poetów*, „Dziennik Zachodni” 1947, nr 306, s. 4.

⁹⁷ Józef Prutkowski (1915–1981), poeta, satyryk, aktor. Po wojnie mieszkał w Katowicach, był redaktorem naczelnym tygodnika satyrycznego „Kocynder”. Współpracował z WDK, opracowywał sztuki teatralne dla Teatryku Lalkowego „Czar”, prowadził spotkania literackie. Był autorem wierszy, utworów estradowych, rewiowych i słuchowisk radiowych. Zob. *Prutkowski Józef*, [w:] *Słownik biograficzny teatru polskiego*, t. 3, 1910–2000, [vol. 2], M–Ż..., s. 236.

niewski, Pola Gojawiczyńska, Jalu Kurek⁹⁸. Konstanty Ildefons Gałczyński gościł w WDK na wieczorze autorskim 29 grudnia 1949 roku⁹⁹. Spotkanie z tym twórcą przedstawiono na jednej z fotografii (fot. 127¹⁰⁰), choć tu podziwiać można słuchaczy, a nie poetę.

Biblioteka i wystawy

W Domu Kultury aktywnie działała biblioteka. Tworzono ją samodzielnie – pracownicy jeździli po książki do Warszawy i Krakowa, brygady młodzieżowe prosiły o polskie książki, chodząc od domu do domu¹⁰¹. W 1948 roku zbiory liczyły 7000 tomów, z których korzystało 804 czytelników, lecz wypożyczanie było odpłatne. Rok później – to już 12 000 tytułów, 1500 stałych czytelników i 400 osób korzystających codziennie z czytelni czasopism¹⁰². Na pewno też dogodne były godziny otwarcia biblioteki – od 9⁰⁰ do 22⁰⁰. W kolejnych latach zakupiono książki ze zbiorów prywatnych, przejęto bibliotekę TUR-u, potem też tomy z biblioteki „Czytelnika”. Prowadzono prenumeratę czasopism, co pozwoliło rozbudować kolekcję do 50 000 tomów w roku 1955 roku, zaś grono czytelników liczyło ponad 2000 osób. Centrala Księgozbiorów Ruchomych obsługiwała ponad 300 punktów bibliotecznych, w tym również w PGR-ach, z których korzystało 14 000 osób¹⁰³. O bibliotece tej w 1950 roku pisała w „Trybunie Robotniczej” Maria Podolska. Księgozbiór liczył wówczas 17 500 tomów, z których korzystali robotnicy, studenci, uczniowie. Pracownicy udzielali wielu informacji, odpowiadali na pytania rzeczowe i bibliograficzne. Zachęcali też czytelników do dzielenia się opinią o nowych książkach w specjalnych ankietach. Artykuł uzupełniły dwie fotografie biblioteki i czytelni, pod którymi podpisał się Kubicki¹⁰⁴.

W albumie bibliotekę przedstawiono dwukrotnie. Pierwsze zdjęcie wykonano zapewne w 1948 roku – przedstawia bibliotekarkę, stojącą przed szafą zamykaną przeszkłonymi drzwiami, w której stały książki oprawione w papier (fot. 34). Następne pochodzi z roku 1950 – biblioteka jest już bogatsza, wyposażona w drewniane regały, z pulpitem oddzielającym pracowników od czytelników stojących w kolejce (fot. 149). Datowanie fotografii możliwe jest dzięki zamieszczeniu bardzo podobnych ujęć w artykułach prasowych¹⁰⁵.

Końcowe strony albumu przeznaczono na fotografie z wystaw książkowych. W roku 1950 wiele działań poświęcono walce o pokój. Pod takim hasłem odbywał się też Tydzień Oświaty, Książki i Prasy, zorganizowany na początku maja. Z tej okazji w Domu Kultury przygotowano wystawę „W walce o pokój i socjalizm”. Duża dekoracja tytułowa została postawiona na półpiętrze, a tworzyły ją również

⁹⁸ Zob. *Autorzy wśród czytelników*, „Dziennik Zachodni. Wieczór” 1949, nr 52, s. 2.

⁹⁹ Zob. *K.I. Gałczyński w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 356, s. 3.

¹⁰⁰ Fotografia raczej nie została wykonana w sali koncertowej WDK. Może to być inne pomieszczenie albo też w ogóle inne miejsce.

¹⁰¹ Zob. L. Grzyb, *Od rumowiska...*, s. 8.

¹⁰² Zob. (AN), *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty...*, s. 79–80.

¹⁰³ Zob. *Książki, ich twórcy i czytelnicy*, [w:] *Po 10 latach...*, s. 32.

¹⁰⁴ Zob. M. Podolska, *Co robicie w niedzielę?*, „Trybuna Robotnicza” 1950, nr 6, s. 2.

¹⁰⁵ Zob. A. Walewski, *W kuźni młodych talentów...* (1948) oraz M. Podolska, *Co robicie...*, (1950).

wzniosłe hasła poświęcone znaczeniu książki i prasy w walce o postęp i sprawiedliwość społeczną oraz o przełomowym Planie 6-letnim. Prezentowane książki były rozłożone w gablotach, na regałach i na stołach w czytelni (fot. 182–190).

Trzy ostatnie fotografie poświęcono wystawie puszkiniowskiej. Czynna była od 26 lutego 1950 roku przez miesiąc (fot. 191–193¹⁰⁶):

Ponad 70 bogato ilustrowanych plansz, rozmieszczonych w hallach całego gmachu, obrazuje w chronologicznym porządku życie i twórczość Aleksandra Puszkina. Zamknięta całość wystawy, wyczerpujące napisy pod każdym zdjęciem oraz estetyczne opracowanie techniczne wystawy, zapewniają zwiedzającym szczegółowe poznanie życia wielkiego poety¹⁰⁷.

Wystawę można było zwiedzać codziennie od 10⁰⁰ do 22⁰⁰. W związku z ekspozycją 17 lutego zorganizowano też „Wieczór Puszkiniowski” – montaż słowno-muzyczny utworów poety. Wykonawcą był zespół warszawskiego oddziału POIA „Artos”¹⁰⁸.

W albumie znajduje się również osiemnaście zdjęć, które nie są ściśle związane z Wojewódzkim Domem Kultury. Noszą one podpis „Szkoła Tańca Scenicznego pod kier. T. Wysockiej” (fot. 44–61) i przedstawiają młode dziewczęta pozujące na scenie oraz w ogrodzie. Fotografie te zostały wykonane w Pałacu Dietla w Sosnowcu, gdzie Tacjana Wysocka prowadziła szkołę baletową. Placówka działała od 1946 roku, po pięciu latach została upaństwowiona. Jesienią 1951 roku Wysocka podała się do dymisji¹⁰⁹. W Pałacu mieściły się również szkoła muzyczna¹¹⁰, Klub Inteligencji Twórczej oraz Klub Literacki. Z powodu doskwierającej ciasnoty, decyzją Ministerstwa Kultury i Sztuki szkołę baletową przeniesiono w 1955 roku do Bytomia¹¹¹.

Tacjana Wysocka sosnowieckiej szkole poświęciła w swoich *Wspomnieniach* odrębny rozdział, który opatrzyła też kilkoma fotografiami. Na wklejce po s. 352 zamieściła zdjęcie przedstawiające upozowaną wśród krzewów grupę dziewcząt, a podpis brzmi: „Sosnowiec. Wychowanki w parku szkolnym”. Bardzo podobna fotografia (fot. 58) znajduje się w albumie. Najwyraźniej oba ujęcia wykonano w tych samych okolicznościach. Niestety, w książce nie podano nazwisk autorów zdjęć, co uniemożliwia też określenie wykonawcy zdjęcia w albumie.

Życie polityczno-społeczne

Liczne zdjęcia zamieszczone w albumie dokumentują wydarzenia polityczne i uroczystości państwowe. Fotografia 21 przedstawia Dom Oświatowy przyozdobiony biało-czerwonymi flagami, na filarach widnieją zawieszzone cyfry „3”,

¹⁰⁶ Brak jednej fotografii.

¹⁰⁷ Zob. *Wystawa Puszkiniowska w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 60, s. 3.

¹⁰⁸ Zob. *Wieczór Puszkiniowski*, „Trybuna Robotnicza” 1950, nr 76, s. 5.

¹⁰⁹ Zob. T. Wysocka, *Dzieje baletu*, Warszawa 1970, s. 456; też, *Wspomnienia*, Warszawa 1962, s. 331–353.

¹¹⁰ Zob. T. Kostro, *Muzyka w Sosnowcu*, [w:] *Sosnowiec. Obraz miasta i jego dzieje*, t. 2, pod red. A. Barciaka i A.T. Jankowskiego, Sosnowiec 2016, s. 189.

¹¹¹ Zob. E. Gonddek, *Życie kulturalne w mieście do 1989 roku*, [w:] *Sosnowiec. Obraz miasta i jego dzieje*, t. 2, pod red. A. Barciaka i A.T. Jankowskiego, Sosnowiec 2016, s. 226–227; D. Fox, *Dzieje Teatru Zagłębia i innych scen sosnowieckich*, [w:] tamże, s. 173, przypis 151.

a na balustradzie tarasu widoczne są płótna z napisem: „Zwycięstwo Demokracji Ludowej To Rozwój [?] Kultury i Oświaty” oraz „Niech Żyje Blok Stronnictw Demokratycznych i Związków Zawodowych”. Pod fotografią wpisano datę „9.I.46”, lecz na pewno jest to pomyłka. Ta propagandowa dekoracja poprzedzała wybory parlamentarne przeprowadzone rok później: 19 stycznia 1947 roku¹¹², gdy Blok Stronnictw Demokratycznych i Związków Zawodowych kandydował z listy nr 3. Drugi egzemplarz fotografii (fot. 30) wklejono na następnej karcie (k. 4r.), wśród innych związanych z wyborami. Te przedstawiają tłumy ludzi podczas wieców między innymi przed budynkiem Teatru Śląskiego (fot. 27), przed którym zawieszono transparent: „Za łzy, za niedolę narodu polskiego, wieczna hańba Niemcom!” (fot. 29). Uchwycono też wicewojewodę śląskiego Arkę Bożka, bezpartyjnego kandydata Bloku z listy nr 3, przemawiającego z mównicy przed gmachem teatru (fot. 28). Identyczna fotografia została zamieszczona w „Dzienniku Zachodnim” 17 stycznia 1947 roku, a ilustrowała artykuł Eryka Skowrona *Czołowy przedstawiciel ludności autochtonicznej. Kim jest Arka Bożek?*.

Kilka fotografii wykonano podczas obchodów święta 1 maja w roku 1948. Ponownie budynek przy ul. Francuskiej 12 został udekorowany flagami państwowymi, portretami Bieruta i Roli-Żymierskiego, planszami i hasłem „Kultura i oświata dla mas” zawieszonym na balkonie (fot. 100). Osoby związane z Domem Kultury uchwycono prawdopodobnie w trakcie przygotowań do pochodu. Uczestnicy kursu fotografii stoją z aparatami w rękach (fot. 97), obok pracownicy Teatru Lalek „Czar”, trzymając kukielki (fot. 97). Fotograf uwiecznił też dużą, liczącą 21 osób, grupę uczestników kursu malarstwa, wyróżniającą się strojem – stoją ubrani w białe fartuchy (fot. 102). Każda z grup miała swoją planszę z nazwą koła lub zespołu. Przygotowano też duży emblemat „Dom Kultury i Oświaty Zw. Zawodowych Katowice”, który górował ponad głowami uczestników podczas wiecu przed gmachem Urzędu Wojewódzkiego. W tle widoczny jest budynek Urzędów Niezespólnych¹¹³. Na jego frontonie dostrzec można mechaniczne kuranty, zawieszane przez Niemców w miejscu skutej płaskorzeźby autorstwa Stanisława Szukalskiego, a przedstawiającej polskie godło (fot. 108).

Obchody pierwszomajowe z 1950 roku ukazano na kilkunastu fotografiach (fot. 162–173). Fronton budynku udekorowany został fotografiami Marksa, Lenina, Stalina i Gomułki oraz flagami i hasłami propagandowymi (fot. 162). W pochodzie przez udekorowane miasto przemaszerowali pracownicy i uczestnicy zajęć: członkowie zespołu akordeonistów, chłopcy z chóru, dzieci i młodzież z zespołów tanecznych w strojach z występów. Pracownicy nieśli duży wizerunek Bieruta, transparenty, a zespół teatru „Czar” – kukielki. W tle dostrzec można też dawną zabudowę Rynku, willę Grundmanna, ale też i puste miejsce po zburzonej kamienicy przy ul. Warszawskiej 4 (fot. 163–169). Po defiladzie odbył się koncert przed Urzędem Wojewódzkim, w którym wystąpili akordeoniści oraz zespoły taneczne (fot. 170–173).

¹¹² Zob. C. Osekowski, *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań 2000.

¹¹³ Zob. *Przed tegorocznym Świętem Pracy 1 Maja*, „Dziennik Zachodni” 1948, nr 99, s. 4. L. Grzyb jako delegat Związków Zawodowych brał udział w pracach prezydium komitetu obchodu święta.

Jak wspomniano, piękna sala koncertowa w Wojewódzkim Domu Kultury była często wykorzystywana na różne spotkania o charakterze polityczno-społecznym. Z 1948 roku pochodzą między innymi dwie fotografie podpisane „Liga kobiet walczy o pokój” (fot. 106–107). Jest to być może spotkanie zorganizowane po kongresie intelektualistów we Wrocławiu. Na dalszych kartach uwieczniono grudniowe zebranie i koncert, gdy świętowano „Zjednoczenie partji robotniczych” (fot. 110–113¹¹⁴).

W 1949 roku miało miejsce kilka wydarzeń. 18 grudnia obchodzono 70. rocznicę urodzin Józefa Stalina. Z tej okazji udekorowane zostały też gmachy Domu Kultury oraz Urzędów Niezespólonych (fot. 118, 120). Uroczyste koncerty odbywały się w Filharmonii Śląskiej i Teatrze im. Wyspiańskiego¹¹⁵, a także w Sali koncertowej Domu Kultury, pod portretami Stalina i Bieruta (fot. 117, 119).

Tuż przed tymi obchodami odbyła się Wojewódzka Konferencja Okręgowej Rady Związków Zawodowych (ORZZ), która obradowała w sali koncertowej Wojewódzkiego Domu Kultury (fot. 121–126). Obecny był przewodniczący Centralnej Rady Związków Zawodowych [CRZZ] Aleksander Zawadzki¹¹⁶ (fot. 121–123) oraz wiceprzewodniczący CRZZ Tadeusz Ćwik¹¹⁷ (fot. 124). Podczas konferencji wybrano nowe władze ORZZ – przewodniczącym został Wit Hanke¹¹⁸ (fot. 122, z tubami w rękach). W obradach uczestniczyli przedstawiciele związkowi z różnych zakładów pracy i miejscowości (fot. 125, 126). Relację z konferencji zamieściła prasa, m.in. „Trybuna Robotnicza” i „Dziennik Zachodni”¹¹⁹. Wspomniano w nich również o wystawie w korytarzach Domu Kultury, a szczególnie podziwiwywołał chodnik kopalniany odtworzony na klatce schodowej. Z okazji zjazdu urządzono też w WDK koncert, w którym wystąpiły zespoły amatorskie, między innymi też chór chłopięcy założony przez Józefa Grzyba, a działający już wówczas pod kierunkiem Frydolina Czernerera, oraz zespół taneczny¹²⁰.

¹¹⁴ Fot. 112 – to samo ujęcie, lecz na odbitce mniejszego formatu, wykorzystane powtórnie na k. 18r. (fot. 128, 12x17,5 cm).

¹¹⁵ Zob. *Akademia młodzieżowa w Filharmonii*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 351, s. 7; *Uroczysta akademia w Państw. Teatrze Śląskim w Katowicach*, tamże, s. 8.

¹¹⁶ Aleksander Zawadzki (1899–1964) – generał dywizji, wojewoda śląski w latach 1945–1948, przewodniczący CRZZ (1949–1950). Zob. T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa 1991, s. 445–446 i in.

¹¹⁷ Tadeusz Ćwik (1899–1968) – działacz związkowy, wiceprzewodniczący CRZZ w latach 1949–1954, członek Polskiego Komitetu Obrońców Pokoju oraz delegat na kongres pokoju w Paryżu w 1949. Zob. T. Mołdawa, *Ludzie władzy...*, s. 246–247, 249, 317, 320.

¹¹⁸ Wit Hanke (1907–1966) – hutnik, działacz związkowy, poseł na Sejm, przewodniczący Zarządu Głównego Związku Zawodowego Górników, sekretarz CRZZ. Zob. *Towarzysz Wit Hanke*, „Dziennik Zachodni” 1966, nr 105, s. 2.

¹¹⁹ Elte, *Gdy śląscy związkowcy obradują nad usprawnieniem swej pracy*, „Trybuna Robotnicza” 1949, nr 342, s. 6; *Przez krytykę i samokrytykę do lepszej pracy związków zawodowych na Śląsku*, „Trybuna Robotnicza” 1949, nr 343, s. 1–2; *Wojewódzka Konferencja ORZZ w Katowicach. Przedstawiciele 860 tys. związkowców bilansują osiągnięcia i braki w pracy*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 348, s. 4; *Dokonano wyboru nowych władz ORZZ. Zwiększy się rola Związków Zawodowych w budowie lepszego jutra dla wszystkich...*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 349, s. 3.

¹²⁰ Zob. *Tydzień muzyczny w Katowicach*, „Dziennik Zachodni” 1949, nr 356, s. 4.

Towarzysz Ćwik gościł raz jeszcze w WDK. Cztery fotografie na karcie 22r. podpisano „Tow. Ćwik składa sprawozdanie z konferencji pokojowej w Sztokholmie”. Jest tu zapewne pomyłka – Tadeusz Ćwik był delegatem polskim na konferencję w Paryżu¹²¹. Być może błąd ten spowodowany został prowadzoną w 1950 roku akcją zbierania podpisów pod „Apelem sztokholmskim”.

W 1950 roku do Polski przybyła delegacja związkowców radzieckich pod przewodnictwem B.S. Rzanowa. Gościli oni w Warszawie, Gdańsku, Poznaniu, a pięć dni spędzili na Śląsku. Zwiedzali zakłady przemysłowe (m.in. Hutę „Batory” i kopalnię „Zabrze-Wschód”), oglądali przedstawienie baletowe w Teatrze Śląskim, wizytowali budowę Pałacu Dziecka w Katowicach. 10 maja po południu „delegacja radziecka zwiedziła katowicki Dom Kultury, gdzie przeprowadziła szereg konferencji i była obecna na występach amatorskich zespołów artystycznych”¹²². Dwa zdjęcia zamieszczone w albumie ukazują zapewne jedną z konferencji oraz gości w sali koncertowej (k. 24v., fot. 178–179¹²³).

Jak wspomniano, w albumie brakuje części zdjęć. Zostały one odklejone z kart, lecz pozostały podpisy. Nie możemy więc niestety poznać między innymi wyglądu gabinetu dyrektora i sali posiedzeń z końca lat 40. Zachowane na kartach albumu podpisy informować mogą o wydarzeniach odbywających się w Wojewódzkim Domu Kultury. Wiemy więc, że występowali tu sławni śpiewacy: Ewa Bandrowska-Turska oraz Aubrey Pankey, który w 23 kwietnia 1950 gościł w Katowicach¹²⁴. Swoją wieczór autorski miał również Leon Kruczkowski.

W albumie nie podano autora lub autorów fotografii. Niektóre zdjęcia zamieszczone w publikacjach prasowych i książkowych są podobne, co pozwoliło na datowanie niektórych ujęć. Kilka identycznych podpisano jedynie nazwiskiem „Kubicki”. To zapewne Władysław Jan Kubicki, który, wraz z Bolesławem Mecwaldowskim i Bronisławem Jaśkiewiczem, był fotografem zatrudnionym w Wydziale Propagandy Urzędu Wojewódzkiego. Współpracował z nimi też Aleksander Balicki, właściciel zakładu fotograficznego w Bytomiu¹²⁵. Można więc przypuszczać, że niektóre ze zdjęć zamieszczonych w albumie (fot. 103 – zajęcia malarstwa, fot. 148 – koncert akordeonistów przed Urzędem Wojewódzkim, fot. 149 – biblioteka) zostały wykonane przez Władysława Jana Kubickiego. Inne mogą być autorstwa wymienionych fotografów Urzędu Wojewódzkiego. Być może są tu też fotografie autorstwa Czesława Datki. Wskazuje na to widoczne odbicie pieczętki w miejscu odklejenia zdjęcia podpisanego „Na kursie rysunku i malarstwa” (k. 16v.).

¹²¹ Zob. *Ludzie pracy, nauki i sztuki będą reprezentować społeczeństwo polskie na Kongresie Pokoju w Paryżu*, „Trybuna Robotnicza” 1949, nr 92, s. 1.

¹²² *Z wielkimi zdobyciami świata pracy w ZSRR zapoznają się związkowcy śląscy. Delegacja radzieckich zw. zaw. na konferencji w Zarządzie Głównym ZZ Górników*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 129, s. 4. Zob. też: *Serdecznie witani. Radzieccy związkowcy na Śląsku nawiązują kontakty z polskimi Zw. Zaw.*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 127, s. 4.

¹²³ Brak dwóch fotografii.

¹²⁴ Zob. *Aubrey Pankey, światowej sławy śpiewak murzyński [...] wystąpi na Śląsku [...]*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 110, s. 4.

¹²⁵ Zob. K. Seko, *Uwagi i wspomnienia fotoreportera o śląskiej fotografii z kręgu prasy*, [w:] *Fotografia artystyczna na terenach pogranicza w latach 1945–1987*, Szczecin 1988, s. 129.

W „stu pokojach” Wojewódzkiego Domu Kultury i Oświaty Związków Zawodowych działo się wiele, przypomniano jedynie niektóre z licznych wydarzeń. Spotykali się tu działacze i twórcy, robotnicy i naukowcy, szachiści i filmowcy. Odbywały się tu kursy artystyczne i językowe, wykłady popularnonaukowe¹²⁶, koncerty i spotkania, wyświetlano filmy, występowały teatry. Dom odgrywał więc dużą rolę w rozwoju życia kulturalnego w Katowicach. Dzieci, młodzież i dorośli mogli rozwijać swoje talenty w chórach, teatrach amatorskich, kółkach zainteresowań¹²⁷. W 1951 roku rozpoczął działalność Pałac Młodzieży, i tam przeniosła się część uczestników. W 1955 roku placówka obchodziła swoje dziesięciolecie, które podsumowano pamiątkowym wydawnictwem *Po 10 latach. Wojewódzki Dom Kultury Związków Zawodowych w Stalinogrodzie 1945–1955*.

W 1957 roku Wojewódzki Dom Kultury został przejęty przez Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Katowicach, potem funkcjonował jako Wojewódzki Ośrodek Kulturalno-Oświatowy. Kolejna zmiana nastąpiła w 1975 roku, gdy jako Wojewódzki Ośrodek Kultury objął nadzór nad wszystkimi państwowymi placówkami kulturalnymi województwa. Działalność WOK zakończyła się w 1993 roku¹²⁸. Tym samym zamknęła się też historia Wojewódzkiego Domu Kultury i Oświaty.

W sprawozdaniu Biblioteki Śląskiej za rok 1957 zapisano:

Doniosłym wydarzeniem w życiu Biblioteki było przyznanie jej w lecie 1957 r. dalszych pomieszczeń, posiadanych przez nią już przed wojną, a odebranych jej w roku 1945 na rzecz nowoorganizowanego Wojewódzkiego Domu Kultury. Wskutek braku dostatecznej powierzchni Biblioteka borykała się przez przeciąg blisko 13 lat z ogromnymi trudnościami [...]. Uzyskanie nowych pomieszczeń, a mianowicie całego parteru i 2 sal na drugim piętrze gmachu, umożliwiło Bibliotece przeorganizowanie 3 pracowni naukowych (Pracowni Śląskiej, Czytelni Czasopism, Gabinetu Zbiorów Specjalnych). Poza tym Biblioteka uruchomiła dwie sale wystawowe uzyskując tym samym możliwość organizowania w prawidłowych warunkach wystaw książki. W obecnych lokalach rozmieszczono wreszcie racjonalnie wewnętrzne pracownie biblioteczne. Dzięki przeniesieniu pokaźnej części zbiorów do trzech nowoorganizowanych pracowni naukowych uzyskano także pewne luzy w przepełnionym magazynie głównym, co na okres dłuższy umożliwia prawidłowe magazynowanie nowych nabytków bibliotecznych¹²⁹.

¹²⁶ Zob. *Odczyt o astronomii*, „Dziennik Zachodni” 1950, nr 13, s. 3.

¹²⁷ Zob. Z. Woźniczka, *Katowice – Stalinogród – Katowice. Z dziejów miasta 1948–1956*, wyd. 2, uzupeł., Katowice 2009, s. 322; A. Gładysz, L. Szaraniec, *Życie kulturalne na Górnym Śląsku...*, s. 47.

¹²⁸ Dokumentacja WDK znajduje się w Archiwum Państwowym w Katowicach, sygnatura zespołu 12/598/0.

¹²⁹ *Sprawozdanie z działalności Biblioteki Śląskiej za rok 1957*, „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej” 1958 z. 1, s. 31.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Zakładowe Biblioteki Śląskiej. Teczka 5/4. Akcja zabezpieczania księgozbioru 1944–1945.
- Archiwum Państwowe w Katowicach, Zespół: *Wojewódzki Ośrodek Kultury w Katowicach*, sygn. 12/589/0, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/zespole/-/zespole/140855> [dostęp 12.08.2022].
- Narodowe Archiwum Cyfrowe, Zespół: *Archiwum Fotograficzne Czesława Datki*, sygn. 3/18/0, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/de/zespole/-/zespole/55719> [dostęp 15.08.2022].

Opracowania

- Borowik Aneta (2019), *Nowe Katowice. Forma i ideologia polskiej architektury powojennej na przykładzie Katowic (1945–1980)*, Warszawa: Neriton.
- Chmielewska Joanna (2006), *Autobiografia*, t. 1, *Dzieciństwo*, Warszawa: Kobra Media.
- Chrostowska Katarzyna, Chrostowski Aleksander (2014), *Józef Podobiński, „Śpiewak Śląski”* nr 4, s. 21.
- Cztery lata działalności kulturalno-oświatowej w związkach zawodowych (1949)*, Warszawa: Komisja Centralna Związków Zawodowych w Polsce.
- Dygacz Adolf (2004), *Elwira Kamińska, [w:] Śląsk. Złote półwiecze. Księga jubileuszowa Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny z lat 1953–2003*, pod red. D. Lubiny-Cipińskiej, Koszęcin: Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk” im. Stanisława Hadyny, s. 47–65.
- Fazan Mirosław, Nawrocki Witold (1969), *Katowickie środowisko literackie w latach 1945–1967*, Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Gładysz Antoni, Szaraniec Lech (2006), *Życie kulturalne na Górnym Śląsku 1902–2001. Refleksje nad przeszłością i teraźniejszością*, Katowice: Muzeum Śląskie.
- Grzonka Henryk (2012), *Polskie Radio Katowice 1927–2012*, Katowice: Polskie Radio Katowice.
- Jan Stasiniewicz. Dziesięć lat doświadczeń. Wystawa malarstwa. Styczeń 1958 (1958)*, Katowice.
- Jan Stasiniewicz. Wystawa malarstwa. Katowice, czerwiec 1967 (1967)*, Katowice.
- Jaszkanić-Gruszka Agnieszka (2002), *Zagrabiony Pałac*, „Śląsk”, nr 4, s. 22–25.
- Latoś Henryk (1985), *Z historii fotografii wojennej*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Linert Andrzej, *Teatry lalkowe na Górnym Śląsku*, [w:] *Encyklopedia Województwa Śląskiego*, http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Teatry_lalkowe_na_G%C3%B3rnym_%C5%9A%C4%85sku [dostęp 18.08.2022].
- Linert Andrzej (1979), *Teatr Śląski w latach 1945–1949*, Katowice: Śląski Instytut Naukowy.

- Linert Andrzej (1984), *Amatorski ruch teatralny w województwie śląsko-dąbrowskim. Zarys problematyki*, „Rocznik Katowicki”, t. 12, s. 185–220.
- Linert Andrzej (1988), *Z problematyki amatorskiego ruchu teatralnego w woj. katowickim w latach 1945–1985*, „Rocznik Katowicki” t. 14, s. 110–125.
- Mołdawa Tadeusz (1991), *Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.,
- Nawrocki Witold (1981), *Brzoza Jan*, [w:] *Śląski słownik biograficzny*, t. 3, pod red. J. Kantyki i W. Zielińskiego, Katowice: Śląski Instytut Naukowy, s. 50–52.
- Osekowski Czesław (2000), *Wybory do sejmu z 19 stycznia 1947 roku w Polsce*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Po 10 latach. Wojewódzki Dom Kultury Związków Zawodowych w Stalinogrodzie 1945–1955* (1955), Stalinogród: Wojewódzki Dom Kultury Związków Zawodowych.
- Przewodnik informator po Katowicach* (1945), Katowice: Wydawnictwo AWIR.
- Seko Kazimierz (1988), *Uwagi i wspomnienia fotoreportera o śląskiej fotografii z kręgu prasy*, [w:] *Fotografia artystyczna na terenach pogranicza w latach 1945–1987*, Szczecin: Związek Polskich Artystów Fotografików. Delegatura Szczecińska, s. 128–137.
- Skocza Marek (2005), *Pozostanie w naszych sercach*, „Silesia prezentuje”, nr 25, s. 3.
- Słownik biograficzny teatru polskiego* (2016), t. 3, 1910–2000, [vol. 1–2], Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk.
- Sosnowiec. Obraz miasta i jego dzieje* (2016), t. 2, pod red. A. Barciaka i A. T. Jan-kowskiego, Sosnowiec: Muzeum w Sosnowcu.
- Sprawozdanie z działalności Biblioteki Śląskiej za rok 1957* (1958), „Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej”, z. 1, s. 5–34.
- Straszewska Anna (2004), *Stasiniewicz Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 42, z. 4, s. 511–512.
- Szczegodzińska Lucyna, Motyka Piotr (1947), *W parku lub lesie. Inscenizacje (Zbiór II). Wiersze, proza, piosenki ludowe opracowane jako widowiska przestrzenne*, Katowice: Wydawnictwo „Odrodzenie” (T. Nalepa i S-ka).
- Teatr zrodzony z marzenia. Księga Jubileuszowa Śląskiego Teatru Lalki i Aktora w Katowicach z lat 1945–2005* (2005), pod red. D. Lubiny-Cipińskiej, Katowice: Stowarzyszenie Przyjaciół Teatru Lalki i Aktora Ateneum.
- Tymieniecka Helena (1946), *Dziwny sen*, „Naszym Dzieciom. Dodatek Wiadomości Hutniczych”, nr 3, s. 6.
- Woźniczka Zygmunt (2009), *Katowice – Stalinogród – Katowice. Z dziejów miasta 1948–1956*, Katowice: Śląsk.
- Woźniczka Zygmunt (2019), *Katowice 1945–1950. Pierwsze powojenne lata. Polityka, społeczeństwo, kultura*, Katowice: „Śląsk”.
- Wysocka Tacjana (1970), *Dzieje baletu*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Wysocka Tacjana (1962), *Wspomnienia*, Warszawa: Czytelnik.
- Zygmunt Smandzik. *Dokumentacja działalności* (1997), oprac. Honorata Sych,

Łódź: Polunima & Pracownia Dokumentacji Teatru Lalek przy Tatrze Lalek „Arlekin” w Łodzi.

Artykuły prasowe

- „Czyn Młodych” 1945.
- „Dziennik Polski” 1988.
- „Dziennik Zachodni” 1945–1951, 1966.
- „Dziennik Zachodni. Wieczór” 1947, 1949, 1955.
- „Gazeta Krakowska” 1988.
- „Gazeta Robotnicza” 1945–1946, 1948.
- „Nowiny Opolskie” 1949.
- „Odra” 1949–1950.
- „Świat i Życie. Ilustrowany dodatek tygodniowy Dziennika Zachodniego” 1949.
- „Trybuna Robotnicza” 1945–1950, 1953.

***One hundred rooms and halls full of life from dawn to dusk.
The Wojewódzki Dom Kultury in Katowice and its activities
in the years 1945–1950 in the photographs
from the collection of the Biblioteka Śląska***

Summary

The *Dom Oświatowy*, which from 1934 was the seat of the *Śląska Biblioteka Publiczna*, functioned as the *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych* in the years 1945–1957. The main task of the institution was the patronage over amateur artistic and educational activities. Numerous art courses were held here, there were theater, instrumental and dance groups, educational cinema, a library and a reading room. The representative concert and lecture hall was used for concerts, performances, competitions and sociopolitical events. A rich documentation of the activities of the *Wojewódzki Dom Kultury* in the years 1945–1950 is the photo album kept in the collection of the *Biblioteka Śląska* (reference number G 4285 V). It contains 193 black and white photographs, which became the basis for the discussion of the WDK's works.

In 1957, *Wojewódzki Dom Kultury* was taken over by the *Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej* in Katowice and changed its seat, and the *Biblioteka Śląska* regained its premises in the building located on ulica Francuska 12.

Keywords

Katowice, *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych*, community centres, *Biblioteka Śląska*, *Dom Oświatowy*

***Ein hundert Zimmer und Säle voller Leben von morgens bis abends.
Das Wojewódzki Dom Kultury in Katowice und seine Aktivitäten
in den Jahren 1945–1950 in den Fotografien
aus den Sammlungen der Biblioteka Śląska***

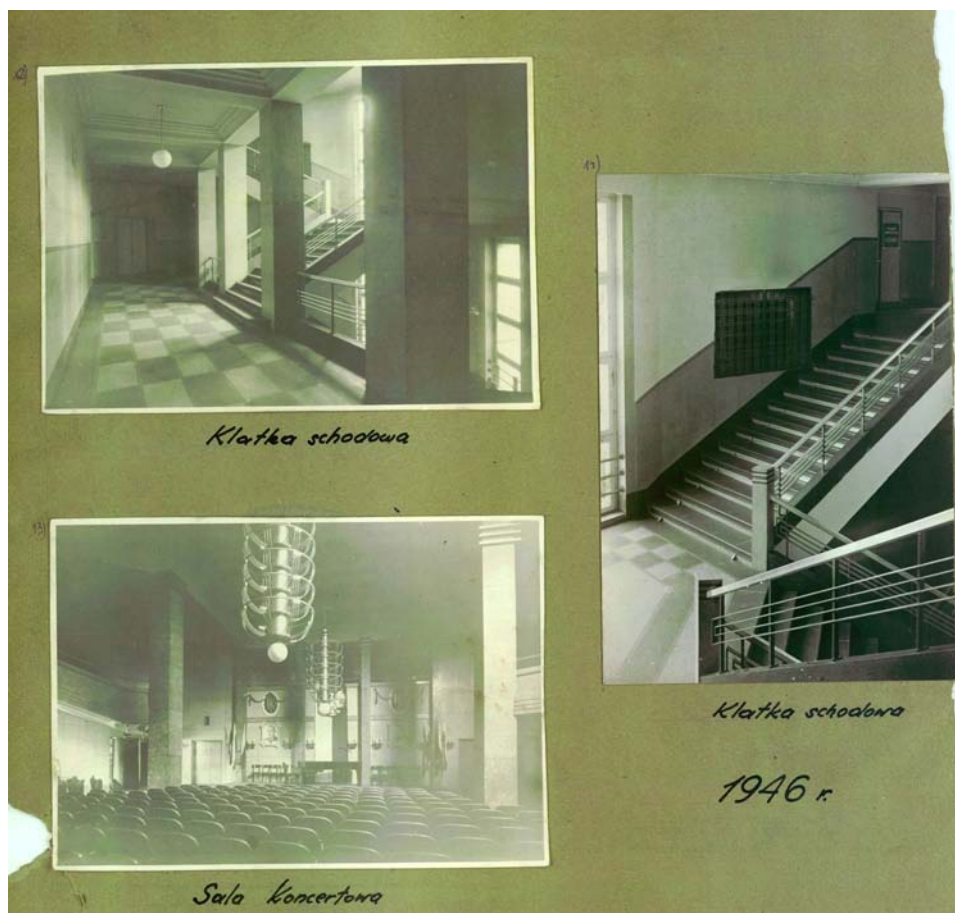
Zusammenfassung

Das *Dom Oświatowy*, das ab 1934 Sitz der *Śląska Biblioteka Publiczna* war, fungierte in den Jahren 1945–1957 als *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych*. Die Hauptaufgabe der Institution war die Schirmherrschaft über künstlerische und pädagogische Amateuraktivitäten. Hier wurden zahlreiche Kunstkurse abgehalten, es gab Theater-, Instrumental- und Tanzgruppen, ein Bildungskino, eine Bibliothek und einen Lesesaal. Der repräsentative Konzert- und Vortragssaal wurde für Konzerte, Aufführungen, Wettbewerbe sowie gesellschaftliche und politische Veranstaltungen genutzt. Eine reiche Dokumentation der Tätigkeit des *Wojewódzki Dom Kultury* in den Jahren 1945–1950 ist das in der Sammlung der *Biblioteka Śląska* aufbewahrte Fotoalbum (Aktenzeichen G 4285 V). Es enthält 193 Schwarzweißfotografien, die zur Grundlage für die Diskussion der Arbeiten des *WDK* wurden.

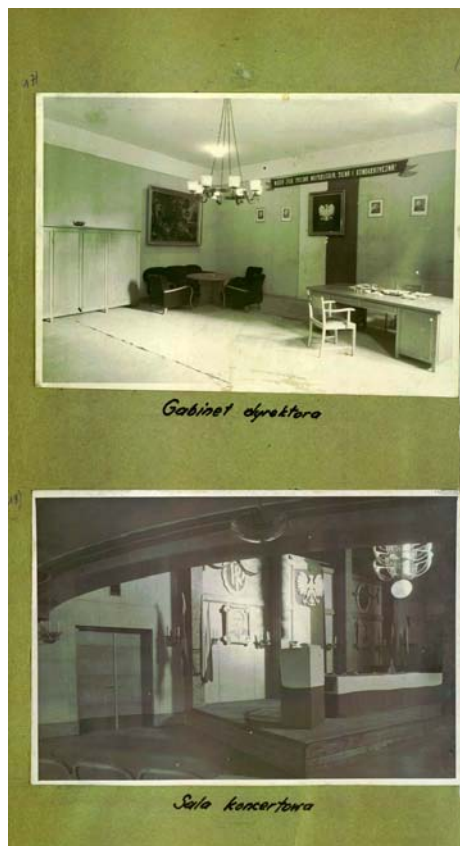
1957 wurde das Landeskulturhaus von der Kulturabteilung des *Wydział Kultury Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej* in Katowice übernommen und wechselte seinen Sitz, und die Schlesische Bibliothek erhielt ihre Räumlichkeiten im Gebäude in der ulica Francuska 12 zurück.

Schlüsselwörter

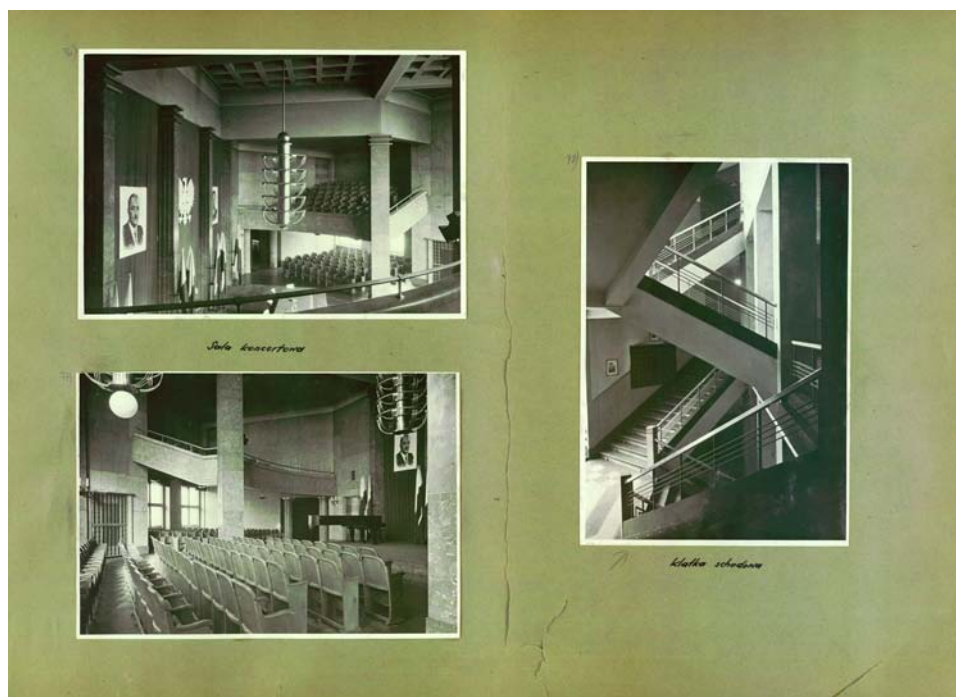
Katowice, *Wojewódzki Dom Kultury i Oświaty Związków Zawodowych*, Gemeindezentren, *Biblioteka Śląska*, *Dom Oświatowy*

Karta albumu z fotografiami wnętrz
Wojewódzkiego Domu Kultury w 1946 roku

Karta albumu z fotografiami wnętrza
Wojewódzkiego Domu Kultury w 1946 roku

Karta albumu z fotografiami wnętrz
Wojewódzkiego Domu Kultury w 1946 roku

Karta albumu z fotografiami wnętrza
Wojewódzkiego Domu Kultury w 1946 roku

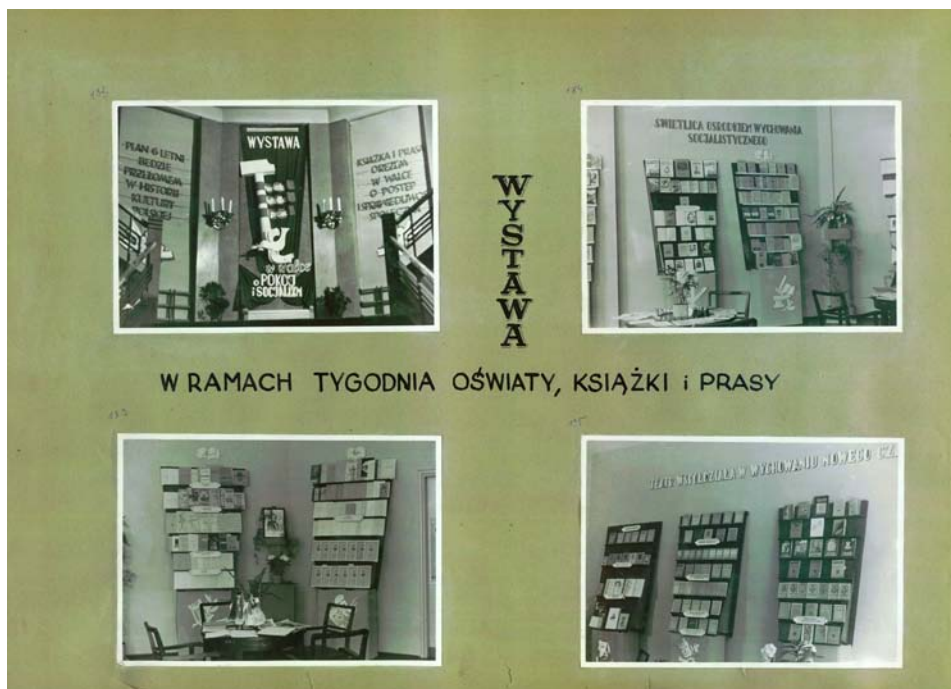
WOJEWÓDZKA KONFERENCJA
O. R. Z. Z.

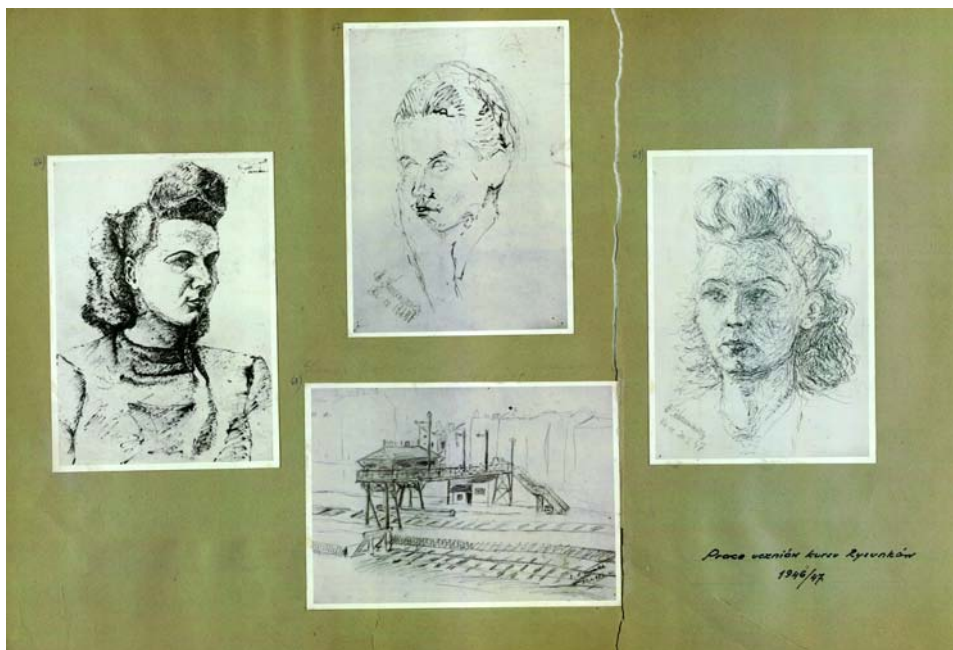
WIECZÓR AUTORSKI
I. GAŁCZYŃSKIEGO

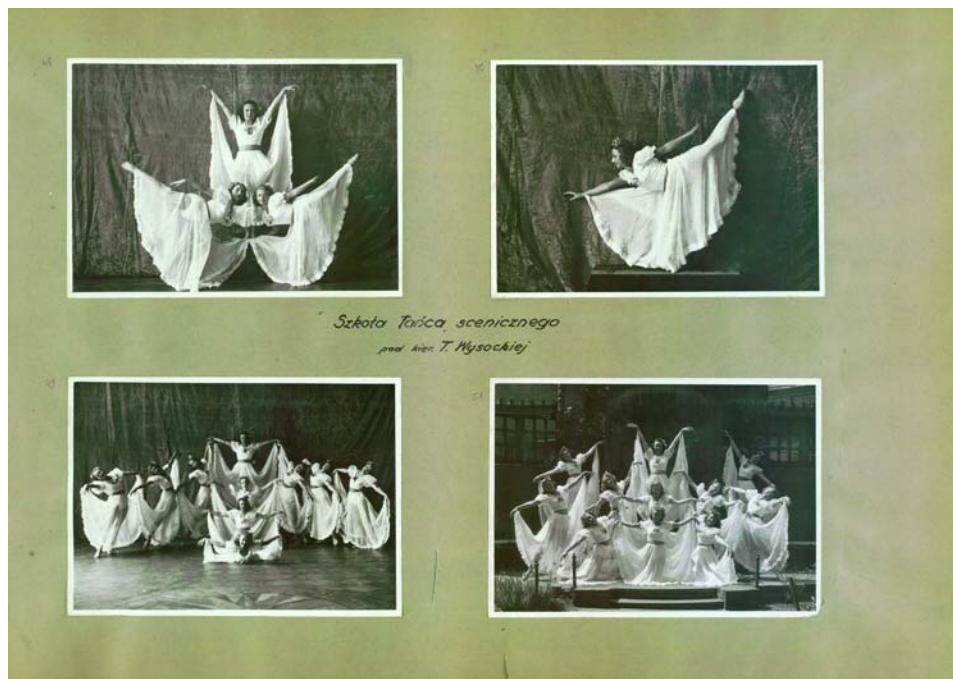
Karta albumu ze zdjęciami publiczności
uczestniczącej w imprezach w sali koncertowej

Karta z albumu z fotografiami wystaw w Wojewódzkim Domu Kultury

Karty z albumu z fotografiami uczestników kursu malarstwa oraz pracami uczniów kursu rysunku

Karty z albumu z fotografiami Szkoły Tańca Scenicznego Tacjanny Wysockiej

Wojewódzki Dom Kultury w Katowicach, ul. Francuska 12
Dyrekcja: GRZYB LEOPOLD Tel. 339-36/39

TEATRZYK KUKIEŁKOWY „CZAR”
zaprasza wszystkich **O KASI,**
na piękne widowisko **CO GAŚKI ZGUBIŁA....**

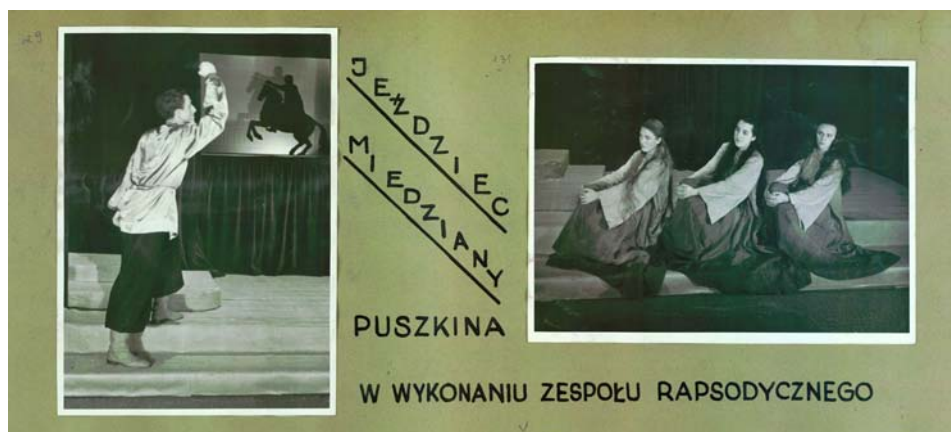
Reżyseria: **Grzyb Leopold** **według Marii Kownackiej** Lalki i dekoracje:
Stasiniewicz Jan

Widowiska dawane będą w dniach **13, 15, 16 i 17^{go} kwietnia 1946 r.** o godzinie **16^{ej} i 18^{ej}**
w sali Wojewódzkiego Domu Kultury (III piętro)

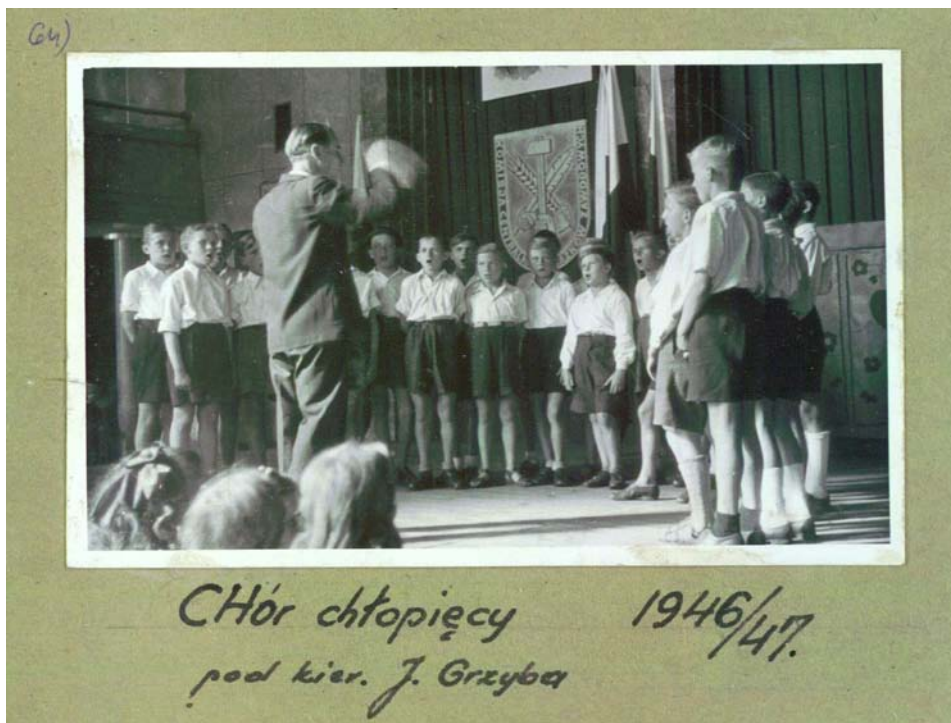
W niedzielę dnia **14^{go} kwietnia** **PORANEK** o godz. **11^{ej}**

Bilety w cenie 10.- i 20.- zł wcześniej nabywać można w sekretariacie, pokój Nr 5 w godz. 9–16.

Wnętrze Teatru Lalek „Czar” (fot. z albumu Biblioteki Śląskiej)
i afisz występu Teatrzyku „Czar” (ze zbiorów Biblioteki Narodowej)

Fotografie z występów zespołów teatralnych

Sobota 24
stycznia 1948
Godzina 19

DOM KULTURY i OŚWIATY ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH
KATOWICE, ULICA FRANCUSKA 12 • *Dyrekcja: Grzyb Leopold* • TELEFON NR 338-36/38

NASZ KONCERT

Orkiestra symfoniczna „Huty Pokój” Nowy Bytom, pod kier. Kalisza Józefa
nagrodzona I miejscem na Ogólnopolskim Festiwalu w Warszawie

Zespół taneczny „Huty Pokój” Nowy Bytom, pod kier. Burke Tadeusza
nagrodzony I miejscem na Ogólnopolskim Festiwalu w Warszawie

Chór męski „ECHO” Katowice, pod kier. Mackiewicza Romana

Chór chłopięcy D.K.O.Z.Z., pod kier. Grzyba Józefa

KOSTULSKI TADEUSZ - tenor

Bilety w cenie od 100 do 200 zł, wcześniej do nabycia w kasie Domu Kultury i Oświaty Związków Zawodowych

DLA CZŁONKÓW ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH 50% ZNIŻKI

Sobota 24
stycznia 1948
Godzina 19

Chór chłopięcy (fot. z albumu Biblioteki Śląskiej)
i afisz koncertu z udziałem chóru (ze zbiorów Biblioteki Narodowej)

WOJEWÓDZKI DOM KULTURY ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH
 KATOWICE, UL. FRANCUSKA 12 • DYREKCJA: LEOPOLD GRZYB • TELEFON NR 339-36/39

Sobota **9** kwietnia 1949 r. godz. 19⁰⁰

KONCERT MUZYKI ROZRYWKOWEJ

WYKO-NAWCY: **KATOWICKI ZESPÓŁ MUZYKI, PIĘŚNI I TAŃCA** pod dyrekcją **Henryka Herko**

z udziałem solistów: **Janiny KWIATKOWSKIEJ - sopran** oraz **Henryka ŁUKASZKA - bas** **KWARTETU SAKSOFONOWEGO**

w składzie: **BREGUŁA ALOJZY - MIKOEJEC JAN - JANOTA STEFAN - RUDZIŃSKI JAN**

W programie utwory: *Niewiadomskiego, Namysłowskiego, Fibicha, Lehara, Stolza, Miliena, Fersta, Dackara i innych*

Przedsprzedaż biletów w kasie Wojewódzkiego Domu Kultury Związków Zawodowych

DOM KULTURY I OŚWIATY ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH
 KATOWICE, ULICA FRANCUSKA 12 • Dyrekcja: **Leopold Grzyb** • TELEFON: NR 339-36/39

Środa **30** CZERWCA 1948 r. Godzina 18

Z okazji zakończenia roku szkolnego

W DOMU KULTURY I OŚWIATY ZWIĄZKÓW ZAWODOWYCH

KONCERT

NAJLEPSZYCH UCZNIÓW i ZESPOŁÓW

UDZIAŁ BIORĄ:

Kurs gry na Akordeonie	Kurs Tańca Scenicznego
„ gry na Skrzypcach	„ Teatralno-Reżyserski
„ gry na Fortepianie	Orkiestra Salonowa
„ Śpiewu Solowego	Chór Chłopców

Wstęp wolny!

Afisy koncertów w Wojewódzkim Domu Kultury w Katowicach
 (ze zbiorów Biblioteki Narodowej)